

ลักษณะ ๗

ครอบครัว

โดย

อาจารย์สุข หงสไกร

บทความทั่วไป

ตามประวัติศาสตร์อันเกี่ยวกับความเป็นมาของมนุษย์ย่อมแสดงให้เห็นได้ว่ามนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์นั้นเมื่อเกิดมาแล้วต่างคนต่างอยู่มิได้รวมกันเป็นกลุ่มก้อน เช่นในรูปของสังคมปัจจุบัน ขาดการติดต่อสัมพันธ์กันครั้นกาลเวลานานเข้า ประกอบกับอิทธิพลแห่งธรรมชาติที่มนุษย์มีความรู้สึกในทางเพศ ทั้งจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในการทำมาหากิน ชายหญิงซึ่งเป็นพลเมืองของรัฐจึงได้ทำการสมรสเป็นสามีภริยา เกิดลูก หลาน เหลน และมีจำนวนนับทวีเพิ่มมากขึ้น ๆ จนกลายเป็นครอบครัว มีภาระความจำเป็นต้องให้การอุปการะเลี้ยงดูบุคคลในครอบครัว ซึ่งได้แก่ บิดา มารดา และบุตร เป็นต้น ตลอดถึงความจำเป็นในการสะสมทรัพย์สมบัติเพื่อบุคคลผู้สืบสายโลหิตของตน และก็เป็นธรรมดาตามวิสัยของมนุษย์ที่อาจมีความคิดเห็นขัดแย้งซึ่งทำให้เกิดเป็นปัญหายุ่งยากแก่บุคคลภายในครอบครัวได้ ด้วยเหตุนี้เองจึงเป็นความจำเป็นและเป็นหน้าที่โดยตรงของรัฐหรือผู้มีอำนาจในการปกครองในอันที่จะต้องตรากฎหมายขึ้นเพื่อใช้บังคับแก่ครอบครัวของบุคคลธรรมดาซึ่งเป็นพลเมืองของรัฐ ทั้งนี้ ก็เพื่อคุ้มครองป้องกันและวางระเบียบในเรื่องความสัมพันธ์แห่งครอบครัวให้บุคคลในครอบครัว ได้รู้สึกถึงสิทธิหน้าที่และส่วนได้เสียของตน

สำหรับประเทศไทยเรานั้น เดิมทีเดียวกฎหมายว่าด้วยครอบครัวที่ใช้อยู่ก่อนประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๕ ได้แก่ กฎหมายลักษณะผัวเมีย ซึ่งเป็นกฎหมายเก่าแก่ที่บัญญัติขึ้นใช้ในหลายยุคหลายสมัยมาแล้วครั้นหลังจากที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ก็ได้มีการตรวจชำระกฎหมายต่างๆ ให้สมบูรณ์ขึ้น เฉพาะอย่างยิ่งได้แก่กฎหมายลักษณะผัวเมีย โดยปรับปรุงแก้ไขให้เป็นประมวลกฎหมาย เรียกว่าประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๕ ซึ่งตามพระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ ๕ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พุทธศักราช ๒๔๗๗ มาตรา ๑ ระบุให้ใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๕ เริ่มตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๗๘ เป็นต้นมา ฉะนั้นกฎหมายลักษณะผัวเมียจึงเป็นอันถูกยกเลิกไปทั้งหมดเว้นแต่ในกรณีที่ได้อำนาจไว้ ในมาตรา ๔ ซึ่งระบุไว้ว่า “บทบัญญัติแห่งบรรพนี้ ไม่กระทบกระเทือนถึง

(1) การสมรส ซึ่งได้มีอยู่ก่อนวันใช้ประมวลกฎหมายบรรพนี้และทั้งสัมพันธในครอบครัว. อันเกิดแก่การสมรสนั้น ๆ

(2) การใช้อำนาจปกครอง ความปกครอง การอนุบาล การรับบุตรบุญธรรม ซึ่งมีอยู่ก่อนวันใช้ประมวลกฎหมายบรรพนี้ หรือสิทธิและหนี้อันเกิดแต่กาลนั้น ๆ” และในมาตรา ๕ ได้บัญญัติไว้ว่า “ฐานะของภริยาก่อนใช้ประมวลกฎหมายบรรพ ๕ นี้ อาจพิสูจน์ได้โดยบันทึกในทะเบียนตามแบบที่กฎหมายกำหนดไว้

นอกจากนี้ในมาตรา ๖ แห่งพระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ ๕ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พุทธศักราช ๒๔๗๗ ยังได้บัญญัติเป็นข้อยกเว้นไว้ด้วยว่า บทบัญญัติแห่งบรรพนี้ ไม่กระทบกระเทือนถึงกฎข้อบังคับสำหรับการปกครองบริเวณจังหวัดเมือง ร.ศ. ๑๒๐ ในส่วนที่เกี่ยวกับครอบครัว คือในบริเวณเมืองปัตตานี เมืองยะหริ่ง เมืองสายบุรี เมืองยะลา เมืองรามันห์ เมืองระแงะ และเมืองสตูล ซึ่งในปัจจุบันกฎข้อบังคับดังกล่าวได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงมาเป็นพระราชบัญญัติว่าด้วยการใช้กฎหมายอิสลามในเขตจังหวัดปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล

พ.ศ. ๒๔๘๔ โดยในมาตรา ๔ แห่งพระราชบัญญัติดังกล่าวนี้ได้ระบุไว้ว่า ในการวินิจฉัยชี้ขาดคดีแพ่งเกี่ยวกับเรื่องครอบครัวและมรดกอิสลามศาสนิกชนของศาลชั้นต้นในจังหวัดปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล ซึ่งอิสลามศาสนิกเป็นทั้งโจทก์จำเลย หรือเป็นผู้เสนอคำขอในคดีไม่มีข้อพิพาท ให้ใช้กฎหมายอิสลามว่าด้วยครอบครัวและมรดกบังคับ แทนบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยการนั้น เว้นแต่บทบัญญัติว่าด้วยอายุความมรดก ทั้งนี้ ไม่ว่ามูลคดีเกิดขึ้นก่อน หรือหลังการใช้พระราชบัญญัตินี้ ฉะนั้น ตามบทบัญญัติดังกล่าว สำหรับบริเวณ ๔ จังหวัดภาคใต้ คือ จังหวัดปัตตานี จังหวัดนราธิวาส จังหวัดยะลา และจังหวัดสตูลนั้น เมื่อมีคดีพิพาทเกิดขึ้นในศาลจังหวัดดังกล่าวในระหว่างคนที่นับถือศาสนาอิสลามด้วยกัน หรือ คดีไม่มีข้อพิพาทซึ่งผู้นับถือศาสนาอิสลามเป็นผู้ยื่นคำร้อง และเป็นเรื่องครอบครัวมรดกแล้ว ก็ต้องใช้กฎหมายอิสลาม แต่ถ้าคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ใช่ผู้นับถือศาสนาอิสลาม หรือ เป็นคดีที่เกิดขึ้นในศาลจังหวัดอื่น นอกจาก ๔ จังหวัดแล้ว แม้คู่ความจะเป็นบุคคลที่นับถือศาสนาอิสลามก็ตาม ก็จะใช้กฎหมายอิสลามไม่ได้ ต้องบังคับตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๕ และบรรพ ๖ ทั้งสิ้น

แต่มาในปัจจุบันนี้ ได้มีการปรับปรุง แก้ไข บทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ โดยมีหลักการสำคัญที่ยกฐานะของหญิงมีสามีให้ทัดเทียมกับชายผู้เป็นสามี จึงได้ปรับปรุงแก้ไขเฉพาะบทบัญญัติในส่วนที่เกี่ยวกับความสามารถของหญิงมีสามี ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ทั้งในบรรพ ๑ และบรรพ ๕ ว่าด้วยครอบครัวชั้นใหม่ ดังที่ปรากฏในพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ ๘) พ.ศ. ๒๕๑๔ ซึ่งแก้ไขมาตรา ๒๐ และได้ยกเลิกตั้งแต่มาตรา ๓๗ ถึงมาตรา ๔๓ และ มาตรา ๕๐ ที่เกี่ยวกับความสามารถของหญิงมีสามี และในขณะเดียวกันก็ได้ตราพระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ ๕ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ได้ตรวจชำระใหม่ พุทธศักราช ๒๕๑๔ ขึ้นใช้บังคับ โดยในมาตรา ๓ บัญญัติให้ยกเลิกบทบัญญัติบรรพ ๕ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและ

พาณิชย์เดิมซึ่งได้ใช้บังคับโดยพระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ ๕ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พุทธศักราช ๒๔๗๗ และให้ใช้บทบัญญัติบรรพ ๕ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ได้ตรวจชำระใหม่ ท้ายพระราชบัญญัตินี้แทนแต่วันแต่ในกรณีที่พระราชบัญญัติไว้เป็นอย่างอื่น

มีข้อสำคัญที่ควรสังเกตก็คือว่า ตามบทบัญญัติแห่งมาตรา ๓ ดังกล่าวข้างต้นนั้น เพียงแต่ยกเลิกประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๕ ฉบับเดิมและให้นำบรรพ ๕ ที่ได้ตรวจชำระใหม่ขึ้นใช้บังคับแทนนั้น หาได้บัญญัติยกเลิกตัวพระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ ๕ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พุทธศักราช ๒๔๗๗ เดิมด้วยไม่ ฉะนั้น มาตรา ๖ ในพระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ ๕ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พุทธศักราช ๒๔๗๗ ที่ว่าด้วยการใช้กฎหมายบังคับสำหรับปกครองบริเวณเจ็ดหัวเมือง หรือ นัยหนึ่งพระราชบัญญัติว่าด้วยการใช้กฎหมายอิสลามในเขตจังหวัดปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล พ.ศ. ๒๔๘๘ ยังคงมีผลใช้บังคับอยู่เช่นเดิม บทบัญญัติบรรพ ๕ ที่ได้ตรวจชำระใหม่ พ.ศ. ๒๕๑๔ จึงหาได้กระทบกระเทือนถึงกรณีดังกล่าวนี้ด้วยไม่

นอกจากนี้ บทบัญญัติบรรพ ๕ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ฉบับที่ได้ตรวจชำระใหม่นี้ ไม่กระทบกระเทือนถึงกรณีดังกล่าวต่อไปนี้ด้วย คือ

๑. การสมรส ซึ่งได้มีอยู่ก่อนวันใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๕ คือก่อนวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๔๗๘ และรวมถึงความสัมพันธ์ในครอบครัวอันเกิดแก่การสมรสนั้น ดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๔ ของพระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ ๕ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ได้ตรวจชำระใหม่ พ.ศ. ๒๕๑๔

๒. การใช้อำนาจปกครอง ความปกครอง การอนุบาล การรับบุตรบุญธรรม ซึ่งมีอยู่ก่อนวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ หรือสิทธิและหนี้อันเกิดแต่การ

นั้น ๆ ดังที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ ๕ แห่งประมวลกฎหมาย
แพ่งและพาณิชย์ที่ได้ตรวจชำระใหม่ พ.ศ. ๒๕๑๙ มาตรา ๔

๓. ฐานะของภริยาซึ่งมีอยู่ก่อนวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ ซึ่งวาง
พิสูจน์ได้โดยบันทึกในทะเบียนตามแบบที่กฎหมายกำหนดไว้ ดังที่บัญญัติไว้ในพระ-
ราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ ๕ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ได้ตรวจ
ชำระใหม่ พ.ศ. ๒๕๑๙ มาตรา ๔

๔. ความสมบูรณ์ของการหมั้น การสมรส สัญญาก่อนสมรสการเป็น
บิดามารดากับบุตร การเป็นผู้ปกครอง การเป็นผู้อนุบาล หรือผู้พิทักษ์ และการ
รับบุตรบุญธรรม ที่ได้มีอยู่แล้วในวันใช้บทบัญญัติบรรพ ๕ แห่งประมวลกฎหมาย
แพ่งและพาณิชย์ที่ได้ตรวจชำระใหม่ คือวันที่ ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ ดังที่บัญญัติ
ไว้ในพระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ ๕ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
ที่ได้ตรวจชำระใหม่ พ.ศ. ๒๕๑๙ มาตรา ๕

๕. อำนาจการจัดการสินบริคณห์ที่คู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้มีอยู่แล้ว
ในวันใช้บทบัญญัติบรรพ ๕ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ที่ได้ตรวจชำระ
ใหม่ ดังที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติ บรรพ ๕ แห่งประมวลกฎ-
หมายแพ่งและพาณิชย์ ที่ได้ตรวจชำระใหม่ พ.ศ. ๒๕๑๙ มาตรา ๗ แต่ให้ถือว่าสิน
เดิมตามบทบัญญัติ บรรพ ๕ ฉบับเก่าของฝ่ายใด เป็นสินส่วนตัวตามบทบัญญัติบรรพ
๕ ฉบับที่ได้ตรวจชำระใหม่ของฝ่ายนั้น ทั้งนี้ ก็เพราะเหตุผลที่ว่าในบทบัญญัติที่ได้
ตรวจชำระใหม่นั้น ได้แบ่งแยกทรัพย์สินของคู่สมรสไว้แต่เพียง ๒ ประเภทเท่านั้น
คือ สินส่วนตัว กับสินสมรส ดังที่ปรากฏในมาตรา ๑๔๗๐ ของบรรพ ๕ ที่ได้ตรวจ
ชำระใหม่ หากได้แบ่งทรัพย์สินระหว่างสามีภริยาออกเป็นสินบริคณห์และสินเดิมดัง
เช่นแต่ก่อนด้วยไม่

แต่โดยเหตุที่ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยาที่มีอยู่ก่อนการใช้บรรพ ๕ ที่
ได้ตรวจชำระใหม่ ยังมีผลในทางกฎหมายอยู่ ฉะนั้น ถ้าคู่สมรสฝ่ายใดเป็นผู้จัดการ

สินบริคณห์แต่ฝ่ายเดียวอยู่ก่อนแล้ว ก็ให้ถือว่าคู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งได้ยินยอมให้คู่สมรสฝ่ายนั้นจัดการสินสมรส และสินส่วนตัวตามที่กล่าวมาข้างต้นด้วย

อนึ่ง ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยครอบครัว ซึ่งได้แก่บทบัญญัติบรรพ ๕ ที่ได้ตรวจชำระใหม่ ตามที่เราจะต้องศึกษาต่อไปนี้เป็นกฎหมายที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ของชีวิตในครอบครัวของบุคคลธรรมดาโดยตรงเริ่มตั้งแต่มีการหมั้น การสมรส การหย่า การจัดการทรัพย์สินในระหว่างสามีภริยา ความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตร ผู้ปกครอง และผู้ใช้อำนาจปกครองผู้เยาว์ ตลอดจนการจัดการทรัพย์สินของผู้เยาว์ ซึ่งมีอยู่มากมายหลายลักษณะด้วยกัน ฉะนั้น เพื่อประโยชน์ในการศึกษาประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ สำหรับท่านนักศึกษา แผนกรัฐศาสตร์โดยเฉพาะ ก็จะได้เลือกอธิบายในส่วนที่เป็นหลักสำคัญ ๆ เกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ทางด้านการปกครองจะไม่กล่าวไว้อย่างละเอียด ดังเช่นการศึกษาวิชาประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของนักศึกษาแผนกนิติศาสตร์ หากท่านผู้ใดประสงค์จะทราบถึงรายละเอียดให้ลึกซึ้งพิศดารแล้ว ก็ควรที่จะศึกษาได้จากตำรับตำราว่าด้วยวิชาประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ลักษณะครอบครัวอันเป็นวิชาสำหรับนักศึกษาแผนกนิติศาสตร์โดยตรง

หมวดที่ ๑

การสมรส

บทที่ ๑

การเป็นสามีภริยา

ข้อ ๑

สัญญาจะสมรสและการหมั้น

บรรดาชายหญิงที่พึงประสงค์จะกระทำการสมรสกันนั้น จะทำได้ก็ต่อเมื่อชายและหญิงได้ยินยอมที่จะเป็นสามีภริยากัน กล่าวคือจะต้องมีการตกลงปลงใจด้วย

กันทั้งสองฝ่าย โดยต้องแสดงการยินยอมดังกล่าวนี้ ให้ปรากฏโดยเปิดเผยต่อหน้านายทะเบียน และให้นายทะเบียนบันทึกข้อความยินยอมของชายหญิงนั้นไว้ เพื่อเป็นหลักฐานแห่งการสมรสด้วย ดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๑๔๕๘ ฉะนั้น เมื่อชายหญิงทั้งสองฝ่ายต่างสมัครใจที่จะทำการสมรสด้วยกันแล้ว ก็อาจมีการหมั้นกันไว้ก่อน หรืออาจไม่มีการหมั้น โดยทำการสมรสกันเลยก็ได้ เพราะกฎหมายไม่ได้บังคับว่าจะต้องมีการหมั้นกันก่อนถึงจะทำการสมรสได้ ซึ่งจะมีผลผิดกันในทางกฎหมายก็แต่เพียงว่า ถ้าชายหญิงตกลงกันด้วยวาจาเฉย ๆ โดยไม่มีการหมั้นเป็นข้อผูกพันต่อกันแล้ว หากเกิดเปลี่ยนใจบิดพริ้วไม่สมัครใจที่จะสมรสตามข้อตกลงด้วยแล้ว ก็จะเรียกให้ฝ่ายบิดพริ้วใช้ค่าทดแทนกันไม่ได้ แต่เมื่อมีการหมั้นกันไว้แล้ว ถ้าฝ่ายใดผิดสัญญาหมั้น อีกฝ่ายหนึ่งย่อมมีสิทธิเรียกร้องให้รับผิดชอบใช้ค่าทดแทนได้ (ป.พ.พ. มาตรา ๑๔๓๙)

การหมั้นของชายหญิง ถือได้ว่าเป็นสัญญาอย่างหนึ่ง ที่คู่สัญญาประสงค์ จะทำการสมรสในโอกาสข้างหน้าหรือนัยหนึ่งเป็น สัญญาจะสมรสแต่เป็น สัญญาที่มีลักษณะพิเศษ ไม่เหมือนกับสัญญาธรรมดาทั่วไป เพราะถ้าฝ่ายใดผิดสัญญาหมั้น หรือสัญญาจะสมรสดังกล่าวนี้แล้ว อีกฝ่ายหนึ่งจะร้องขอให้ศาลบังคับให้ฝ่ายที่ผิดสัญญานั้นให้ทำการสมรสด้วยไม่ได้ และแม้จะมีข้อตกลงกันไว้ว่าจะให้เบี้ยปรับแก่กัน ในเมื่อมีการผิดสัญญาหมั้น ข้อตกลงดังกล่าวนี้ก็จะเป็นโมฆะใช้ไม่ได้ (ป.พ.พ. มาตรา ๑๔๓๘) คงมีสิทธิแต่เพียงเรียกร้องให้ฝ่ายผิดสัญญารับผิดชอบต่อใช้ค่าทดแทนแก่ตนเท่านั้น

(ก) ความสมบูรณ์ของการหมั้น

การหมั้นของชายหญิงจะสมบูรณ์ตามกฎหมายจะต้องเป็นไปตามบทบัญญัติ ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๔๓๕ และมาตรา ๑๔๓๖ โดยมีหลักเกณฑ์สำคัญดังต่อไปนี้

๑. ชายและหญิงต้องมีอายุ ๑๗ ปีบริบูรณ์

๒. ถ้าชายและหญิงนั้นอายุครบ ๑๗ ปีบริบูรณ์แล้ว แต่เป็นผู้เยาว์โดยยังไม่บรรลุนิติภาวะ จะต้องได้รับความยินยอมของบุคคลดังต่อไปนี้ คือ

(ก) บิดาและมารดา ในกรณีที่มิทั้งบิดามารดา

(ข) บิดาหรือมารดา ในกรณีที่มารดาหรือบิดาตาย หรือถูกถอนอำนาจปกครอง

(ค) ผู้ปกครอง ในกรณีที่ไม่มีบิดามารดา หรือมีบิดาหรือมารดาแต่ได้ถูกถอนอำนาจปกครอง

การให้ความยินยอมสำหรับการหมั้นของผู้เยาว์ย่อมเป็นสิ่งสำคัญในทางกฎหมาย ถ้าการหมั้นที่ผู้เยาว์กระทำไปโดยปราศจากความยินยอมดังกล่าวแล้ว จะทำให้การหมั้นหรือสัญญาหมั้นนั้นตกเป็นโมฆียะ (ป.พ.พ. มาตรา ๑๔๓๖) ซึ่งอาจที่จะถูกบอกล้างเสียได้ตาม ป.พ.พ. มาตรา ๑๓๗ แต่หากว่าไม่มีการบอกล้าง และในเวลาต่อมาผู้เยาว์นั้นบรรลุนิติภาวะแล้ว ตนเองก็อาจจะให้สัตยาบันการหมั้นดังกล่าวนี้ได้ตาม ป.พ.พ. มาตรา ๑๓๙

๓. ในการหมั้นกันนั้น จะต้องมียุติบัตรเป็นของหมั้น ตาม ป.พ.พ. มาตรา ๑๔๓๗ โดยเป็นยุติบัตรที่ฝ่ายชายมอบให้ ไว้แก่ฝ่ายหญิงเพื่อเป็นหลักฐานในการหมั้น และเป็นหลักประกันว่าจะสมรสกับหญิงนั้น เมื่อได้ทำการสมรสกันแล้ว ของหมั้นดังกล่าวนี้ให้ตกเป็นสิทธิแก่หญิง ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า ถ้ามีการหมั้นจะต้องมีการส่งมอบของหมั้นให้แก่ฝ่ายหญิงด้วย เพียงแต่สัญญาว่าจะส่งทรัพย์สินให้แก่ฝ่ายหญิง ยังถือว่าไม่ได้มีการหมั้นต่อกัน แต่ของหมั้น หากทรัพย์สินอย่างอื่นที่ให้แก่กันอันเนื่องจากการสมรส เช่นสินสอด ซึ่งได้แก่ทรัพย์สินที่ฝ่ายชายให้แก่บิดาหรือผู้ปกครองฝ่ายหญิง เพื่อตอบแทนการที่หญิงทำการสมรสซึ่งถ้าไม่มีการสมรสแล้ว ชายเรียกคืนได้ (มาตรา ๑๔๓๗) หรือ ทรัพย์สินที่รับไหวหรือเรือนหอ เป็นต้น

นอกจากหลักเกณฑ์ที่จะต้องปฏิบัติในการหมั้นดังกล่าวข้างต้นแล้วยังจะต้องอาศัยหลักเกณฑ์สำคัญในการสมรสมาประกอบด้วย เพราะหากหญิงชายได้ทำการหมั้นกันแล้ว แต่จะทำการสมรสไม่ได้ด้วยมีเหตุต้องห้ามตามกฎหมาย เป็นต้นว่า ชายหญิงเป็นญาติสืบสายโลหิตโดยตรงขึ้นไป หรือลงมา หรือเป็นที่พี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ก็จะทำให้การสมรสกันไม่ได้ ดังที่บัญญัติบังคับไว้ในมาตรา ๑๔๕๐ สัญญาหมั้นก็จะไร้ผล เพราะวัตถุประสงค์ของสัญญาหมั้น สำคัญอยู่ที่ว่าต้องการให้ชายหญิงได้ทำการสมรสต่อกัน เมื่อวัตถุประสงค์ของสัญญาหมั้นเป็นการต้องห้ามชัดแจ้งโดยกฎหมายเช่นนี้สัญญาหมั้นก็อาจตกเป็นโมฆะกรรมได้ ด้วยเหตุนี้ จึงจำเป็นต้องนำหลักเกณฑ์หรือเงื่อนไขในการสมรสมาถือเป็นหลักสำคัญในการทำสัญญาหมั้นระหว่างชายหญิงอีกด้วย

(ข) ผลของการหมั้น

เมื่อชายและหญิงได้ทำการหมั้นถูกต้องตามกฎหมายแล้ว ก็จะเกิดเป็นสัญญาหมั้น มีผลผูกพันทางกฎหมายในระหว่างหญิงและชายผู้เป็นคู่สัญญานั้นผลทางกฎหมายที่สำคัญก็คือ

๑. ชายและหญิงซึ่งเป็นคู่หมั้นจะต้องสมรสกัน ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ยอมสมรสแล้ว ฝ่ายนั้นก็จะตกอยู่ในฐานะเป็นผู้ผิดสัญญาหมั้น
๒. เมื่อได้ทำการสมรสกันแล้ว ทรัพย์สินที่เรียกว่าของหมั้นตามสัญญาหมั้นให้ตกเป็นสิทธิแก่หญิง (มาตรา ๑๔๓๗)
๓. เมื่อมีการหมั้นกันแล้ว ถ้าฝ่ายใดผิดสัญญาหมั้น อีกฝ่ายมีสิทธิเรียกร้องให้รับผิดชอบใช้ค่าทดแทนได้ (มาตรา ๑๔๓๘)
๔. ถ้าฝ่ายชายผิดสัญญาหมั้น ให้ของหมั้นตกเป็นสิทธิแก่หญิง แต่ถ้าฝ่ายหญิงผิดสัญญาหมั้น ก็ให้หญิงคืนสัญญาหมั้นแก่ฝ่ายชาย (มาตรา ๑๔๓๙)

๕. ถ้าคู่หมั้นฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดตายก่อนสมรส อีกฝ่ายหนึ่งจะเรียกร้องค่าทดแทนมิได้ และถ้าฝ่ายหญิงตาย ให้ฝ่ายหญิงคินของหมั้นแก่ฝ่ายชาย แต่ถ้าชายตาย ฝ่ายหญิงไม่ต้องคินของหมั้น (มาตรา ๑๔๔๑)

สำหรับค่าทดแทนที่ฝ่ายผู้คิดสัญญาหมั้นจะต้องรับผิดชอบนั้น กฎหมายให้อำนาจแก่อีกฝ่ายหนึ่งที่จะใช้สิทธิเรียกร้องได้ตามมาตรา ๑๔๔๐ ดังต่อไปนี้ คือ

๑. ค่าทดแทนความเสียหายต่อกายหรือต่อชื่อเสียงแห่งชายหรือหญิง แล้วแต่กรณี

๒. ค่าทดแทนความเสียหายอันเนื่องมาจากการที่คู่หมั้น บิดา มารดา หรือบุคคลผู้กระทำการในฐานะ เช่น บิดามารดาได้ใช้จ่าย หรือต้องตกเป็นลูกหนี้ อันเนื่องในการเตรียมการสมรสโดยสุจริตและตามสมควร

๓. ค่าทดแทนความเสียหายอันเนื่องมาจากการที่คู่หมั้นได้จัดการทรัพย์สินหรือการอื่นอันเกี่ยวแก่อาชีพ หรือ ทางทำมาหาได้ของตนไปโดยสมควรและด้วยการคาดหมายว่าจะได้มีการสมรส

นอกจากนี้ ในกรณีที่มิใช่ชายอื่นเข้ามาเกี่ยวข้องกับทางชู้สาวกับหญิงคู่หมั้นแล้ว ชายคู่หมั้นย่อมมีสิทธิที่จะเรียกค่าทดแทนจากชายอื่น ซึ่งได้ร่วมประเวณีกับหญิงคู่หมั้น โดยรู้หรือควรจะรู้ว่าหญิงได้หมั้นกับชายคู่หมั้นนั้นแล้วได้โน้มน้าวเมื่อชายคู่หมั้นได้บอกเลิกสัญญาหมั้นนั้นแล้ว (มาตรา ๑๔๔๕) ทั้งยังมีสิทธิเรียกค่าทดแทนจากชายอื่นที่ได้ข่มขืนกระทำชำเรา หรือ พยายามข่มขืนกระทำชำเราหญิงคู่หมั้น โดยรู้หรือควรจะรู้ว่าหญิงนั้นได้หมั้นแล้ว มิพักที่ชายคู่หมั้น จะต้องบอกเลิกสัญญาหมั้นหรือไม่ (มาตรา ๑๔๔๖)

จำนวนค่าทดแทนความเสียหายที่คู่สัญญาหมั้นอีกฝ่ายหนึ่งจะได้รับมาน้อยเพียงใดนั้น ย่อมอยู่ในดุลยพินิจของศาลที่จะวินิจฉัยกำหนดให้ตามควรแก่พฤติการณ์ เป็นเรื่อง ๆ ไป (มาตรา ๑๔๔๗) และถ้ากรณีที่หญิงเป็นผู้มีสิทธิได้ค่าทดแทน ศาลอาจชี้ขาดว่า ของหมั้นที่ตกเป็นสิทธิแก่หญิงนั้นเป็นค่าทดแทนทั้งหมด หรือเป็น

ส่วนหนึ่งของค่าทดแทนที่หญิงพึงมีสิทธิได้รับ หรือศาลอาจให้ค่าทดแทนโดยไม่คำนึงถึงของหมั้นที่ตกเป็นสิทธิแก่หญิงนั้นก็ ได้ (มาตรา ๑๔๔๐)

อนึ่ง สิทธิเรียกร้องค่าทดแทนเป็นสิทธิเฉพาะตัว ไม่อาจโอนให้แก่กันได้ และไม่ตกทอดสืบไปถึงทายาท เว้นแต่จะได้มีการรับสภาพหนี้กันไว้เป็นหนังสือ หรือผู้เสียหายได้เริ่มฟ้องคดีตามสิทธินั้นแล้ว และการใช้สิทธิเรียกร้อง ค่าทดแทนในกรณีเรื่องนี้คงมีอายุความ ๖ เดือน

(ค) การบอกเลิกสัญญาหมั้น

ได้กล่าวมาแล้วว่า การหมั้นเป็นสัญญาชนิดหนึ่ง ฉะนั้น คู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอาจบอกเลิกสัญญาหมั้นนั้นได้ เช่นเดียวกับการบอกเลิกสัญญาอื่น ๆ เหมือนกัน และเหตุที่จะมีการบอกเลิกสัญญาหมั้นได้ ก็โดยเหตุสำคัญในกรณีดังต่อไปนี้

๑. ในกรณีที่มีเหตุสำคัญอันเกิดแก่หญิงคู่หมั้น ทำให้ชายไม่สมควรสมรสกับหญิงนั้น ชายคู่หมั้นมีสิทธิบอกเลิกสัญญาหมั้นได้ และจะให้หญิงคืนของหมั้นแก่ชายก็ได้ (มาตรา ๑๔๔๒)

๒. ในกรณีมีเหตุสำคัญอันเกิดแก่ชายคู่หมั้นทำให้หญิงไม่สมควรสมรสกับชายนั้น หญิงคู่หมั้นมีสิทธิบอกเลิกสัญญาหมั้นโดยมิต้องคืนของหมั้นให้แก่ชาย (มาตรา ๑๔๔๒)

อนึ่งถ้าปรากฏว่าเหตุอันทำให้คู่หมั้นบอกเลิกสัญญาหมั้นนั้น เป็นเพราะการกระทำชั่วอย่างร้ายแรงของคู่หมั้นอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งได้กระทำขึ้นในภายหลังการหมั้น คู่หมั้นผู้ได้กระทำชั่วอย่างร้ายแรงนั้น จะต้องรับผิดชอบใช้ค่าทดแทนให้แก่คู่หมั้นผู้ได้ใช้สิทธิบอกเลิกสัญญาหมั้น กล่าวคือถือเสมือนว่าเป็นผู้ผิดสัญญาหมั้นนั่นเอง (มาตรา ๑๔๔๔)

ข้อ ๒

เงื่อนไขแห่งการสมรส

การสมรสตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่จะสมบูรณ์ ได้ก็เฉพาะเมื่อได้จดทะเบียนการสมรสต่อนายทะเบียนแล้วเท่านั้น (มาตรา ๑๔๕๗) แต่นาย

ทะเบียนจะยอมจดทะเบียนสมรสให้ได้ ก็ในเมื่อชายและหญิงผู้ประสงค์จะทำการสมรสได้ปฏิบัติตามเงื่อนไขแห่งการสมรสของกฎหมายที่บัญญัติวางไว้เงื่อนไขแห่งการสมรสที่สำคัญ ๆ ซึ่งกฎหมายบังคับไว้ก็คือ

๑. ชายและหญิงต้องมีอายุ ๑๗ ปีบริบูรณ์แล้วในวันจดทะเบียนสมรส หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีอายุต่ำกว่า ๑๗ ปีบริบูรณ์ ก็ทำการสมรสกันไม่ได้เว้นแต่ในกรณีที่มีเหตุสมควรจริง ๆ และได้รับอนุญาตจากศาลให้ทำการสมรสได้แล้วเท่านั้น (มาตรา ๑๕๕๘)

๒. คู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะต้องไม่เป็นบุคคลวิกลจริต หรือ เป็นบุคคลซึ่งศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ (มาตรา ๑๕๕๙)

๓. ชายหญิงนั้นจะต้องไม่เป็นญาติสืบสายโลหิตโดยตรงขึ้นไปหรือโดยตรงลงมา และต้องไม่เป็นพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน หรือ ร่วมแต่บิดาหรือมารดา (มาตรา ๑๕๕๐) ความเป็นญาติที่ต้องห้ามทำการสมรสดังกล่าวนี้ กฎหมายให้ถือตามสายโลหิตเป็นเกณฑ์สำคัญ โดยไม่คำนึงว่าจะเป็นญาติโดยชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ ตัวอย่างเช่น บิดาที่มีภริยาหลายคนแต่ละคนไม่ได้จดทะเบียนสมรส บุตรที่เกิดจากต่างมารดาก็จะทำการสมรสกันไม่ได้ เพราะโดยทางสายเลือด ถือว่าได้ร่วมบิดาเดียวกันแล้วตั้งนี้เป็นต้น

๔. ผู้รับบุตรบุญธรรม จะทำการสมรสกับบุตรบุญธรรม ของตนไม่ได้ (มาตรา ๑๕๕๑)

๕. ขณะทำการสมรส ชายและหญิงนั้นจะต้องไม่เป็นคู่สมรสของบุคคลอื่น (มาตรา ๑๕๕๒)

๖. หญิงที่สามีตาย หรือที่การสมรสสิ้นสุดลงด้วยประการอื่นจะทำการสมรสใหม่ได้ ก็ต่อเมื่อการสิ้นสุดแห่งการสมรสได้ผ่านพ้นไปแล้วไม่น้อยกว่า ๓๐๐ วัน ตามมาตรา ๑๕๕๓ เว้นแต่ในกรณีใดกรณีหนึ่งดังต่อไปนี้

- ก. คลอดบุตรแล้วในระหว่างนั้น
- ข. สมรสกับคู่สมรสเดิม
- ค. มีใบรับรองของแพทย์ประกาศนียบัตรหรือปริญญา ซึ่งเป็นผู้ประกอบ
การรักษาโรคในสาขาเวชกรรมได้ตามกฎหมายว่ามีได้มีครรภ์ หรือ
- ง. มีคำสั่งของศาลให้สมรสได้

๗. ในกรณีที่ผู้เยาว์ทำการสมรสจะต้องได้รับความยินยอมจากบิดามารดา หรือผู้ปกครองตามแต่กรณี ดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๑๔๓๖ และมาตรา ๑๔๕๔ เช่น เดียวกับในกรณีที่ผู้เยาว์ทำการหมั้นเหมือนกัน หากแต่ว่าการให้ความยินยอมให้ทำการ สมรสนั้น กฎหมายได้บัญญัติบังคับไว้เป็นกรณีพิเศษ (มาตรา ๑๔๕๕) ที่พึงต้อง ปฏิบัติดังนี้ คือ

- ก. ผู้ให้ความยินยอมจะต้องลงลายมือชื่อในทะเบียน ขณะที่มีการจด ทะเบียนสมรส
- ข. จะต้องทำเป็นหนังสือแสดงความยินยอมโดยระบุชื่อผู้จะสมรสทั้งสอง ฝ่าย และลงลายมือชื่อของผู้ให้ความยินยอม
- ค. ถ้ามีเหตุจำเป็น จะให้ความยินยอมด้วยวาจาต่อหน้าพยานอย่างน้อย สองคนก็ได้

อนึ่ง การให้ความยินยอมในกรณีทำการสมรสนี้มีความสำคัญมากผิดกับการ ให้ความยินยอมในการหมั้น เพราะความยินยอมในการหมั้น เพียงแต่เกิดข้อ ผูกพันที่ชายหญิงจะทำการสมรสกันในภายหน้าเท่านั้น ซึ่งอาจจะมีการสมรส หรือ ไม่มีการสมรสก็ได้ แต่การให้ความยินยอมในกรณีสมรสนั้น จะมีผลทำให้ชายหญิง นั้นกลายเป็นคู่สมรส หรือเป็นสามีภริยาตามกฎหมายไปทำให้กระทบกระเทือน ถึงการจัดการทรัพย์สินของบุคคลทั้งสองด้วย ฉะนั้นมาตรา ๑๔๕๕ จึงได้บัญญัติบังคับ ไว้ว่า เมื่อผู้มีอำนาจให้ความยินยอมในการทำการสมรสไปแล้ว จะถอนความยินยอม

ดังกล่าวนั้นของตนไม่ได้ และเพื่อขจัดปัญหาบางกรณี ที่ไม่มีผู้มีอำนาจให้ความ
ยินยอมในการสมรสได้ หรือ มีผู้ที่มีอำนาจให้ความยินยอม แต่ผู้นั้นไม่อยู่ในสภาพ
ที่อาจให้ความยินยอมได้ เช่นวิกลจริต หรือโดยพฤติการณ์ที่ผู้เยาว์ไม่อาจขอความ
ยินยอมได้ ผู้เยาว์ก็อาจที่จะร้องขอต่อศาล เพื่อขอให้ศาลส่งอนุญาตให้ตนทำการ
สมรสได้เหมือนกัน

ข้อ ๓

การจดทะเบียนสมรส

เมื่อชายหญิงทำการสมรสกันแล้ว จะสมบูรณ์ตามกฎหมายได้จะต้องจด
ทะเบียนการสมรสต่อนายทะเบียน ดังที่บังคับไว้ในมาตรา ๑๔๕๗ และได้มีพระราช-
บัญญัติจดทะเบียนครอบครัว พ.ศ. ๒๔๗๘ กับกฎกระทรวงที่ออกตามอำนาจของพระ-
ราชบัญญัติดังกล่าวนี้ กำหนดให้นายอำเภอ หรือกิ่งอำเภอเป็นนายทะเบียนรับจด
ทะเบียนการสมรสให้แก่ชายหญิงทั่วไปที่สมัครใจยินยอมสมรสด้วยกัน แต่ถ้าเป็นกรณี
ที่คนมีสัญชาติไทยอยู่ในต่างประเทศและประสงค์จะทำการสมรสกันแล้ว ก็อาจทำได้
ตามแบบที่กำหนดไว้ตามกฎหมายไทย หรือตามแบบของกฎหมายประเทศที่ตนอยู่นั้น
ก็ได้ ซึ่งถ้าคู่สมรสประสงค์จะจดทะเบียนตามกฎหมายไทยแล้ว ก็ให้พนักงานทูต
หรือกงสุลไทยในประเทศนั้นเป็นผู้รับจดทะเบียน (มาตรา ๑๔๕๙)

นอกจากนี้ ในกรณีที่มีพฤติการณ์พิเศษซึ่งคู่สมรสไม่อาจทำการจดทะเบียน
สมรสต่อนายทะเบียนได้ เพราะเหตุที่ชายหรือหญิงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่าย
กำลังตกอยู่ในอันตรายใกล้ความตาย หรืออยู่ในภาวะการรบหรือสงครามแล้ว ชาย
และหญิงนั้นอาจแสดงเจตนาจะทำการสมรสกันไว้เป็นหลักฐานทางทะเบียนก็ได้ โดย
ชายและหญิงนั้นต้องแสดงเจตนาจะสมรสกันต่อหน้าบุคคลซึ่งบรรลุนิติภาวะที่อยู่ ณ
ที่นั้น เมื่อบุคคลผู้นั้นทราบถึงการแสดงเจตนาของคู่สมรสแล้ว จะต้องจัดแจ้งการ
แสดงเจตนาดังกล่าวนี้ไว้เป็นหลักฐาน ถ้าต่อมาชายและหญิงนั้นได้จดทะเบียน

สมรสกันภายใน ๙๐ วัน นับแต่วันที่อาจหาการจดทะเบียนต่อนายทะเบียนได้ โดยแสดงหลักฐานต่อนายทะเบียน และให้นายทะเบียนจัดแจ้งวันเดือนปี สถานที่แสดงเจตนาขอทำการสมรสและพฤติการณ์พิเศษนั้นไว้ในทะเบียนสมรสเรียบร้อยแล้วก็ให้ถือว่าวันที่ได้แสดงเจตนาขอทำการสมรสต่อบุคคลของชายหญิงคู่่นั้น เป็นวันจดทะเบียนสมรสต่อนายทะเบียนแล้ว (มาตรา ๑๔๖๐) แต่ถ้าได้มีการสมรสในวันแสดงเจตนาขอทำการสมรสด้วยแล้ว การสมรสของชายหญิงคู่นั้นก็จะตกเป็นโมฆะ ไม่มีผลอย่างใดในทางกฎหมาย

บทที่ ๒

ความเป็นโมฆะของการสมรส

ตามที่ได้ศึกษากันมาในตอนต้นแล้วว่า การสมรสตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์จึงมี ได้ก็เฉพาะเมื่อได้ทำการจดทะเบียนสมรสแล้วเท่านั้น และหากได้มีการจดทะเบียนต่อนายทะเบียนเรียบร้อยแล้ว ก็ทำให้การสมรสนั้นสมบูรณ์ตามกฎหมายหรืออย่างน้อยหนึ่งเป็นสามมีบริวารกันโดยชอบด้วยกฎหมายนั่นเอง

การสมรสของชายหญิงจะตกเป็นโมฆะก็เฉพาะที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๕ หมวด ๕ ดังที่ระบุบังคับไว้ในมาตรา ๑๔๙๔ และโดยคำพิพากษาของศาลเท่านั้นที่จะแสดงว่าการสมรสของคู่สมรสคู่ใดคู่หนึ่งตกเป็นโมฆะ (มาตรา ๑๔๙๕) ผู้หนึ่งผู้ใดจะกล่าวอ้างขึ้นเองไม่ได้ ส่วนเหตุที่จะทำให้การสมรสเป็นโมฆะขึ้น ก็เพราะการสมรสของชายและหญิงได้ทำการฝ่าฝืนในเรื่องคุณสมบัติของคู่สมรส และผิดไปจากเงื่อนไขตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ในมาตรา ๑๔๙๔ มาตรา ๑๔๕๐ มาตรา ๑๔๕๒ และมาตรา ๑๔๕๘

เมื่อปรากฏว่าการสมรสของคู่สมรสใดฝ่าฝืนเงื่อนไขของกฎหมายอันเป็นเหตุ ทำให้การสมรสนั้นตกเป็นโมฆะแล้ว ผู้มีส่วนได้เสียชอบที่จะยื่นคำร้องขอต่อศาลเพื่อ

พิพากษาแสดงว่าการสมรสนั้นเป็นโมฆะ หรือจะร้องขอให้พนักงานอัยการเป็นผู้ร้องขอต่อศาลแทนตนก็ได้ (มาตรา ๑๔๙๗) อย่างไรก็ตามศาลพิพากษาว่าการสมรสใดเป็นโมฆะแล้ว จะเป็นผลทำให้ความสัมพันธ์ทางทรัพย์สินตามกฎหมายระหว่างสามีภริยาจะไม่เกิดขึ้น แต่ก็ไม่เป็นเหตุให้ชายหรือหญิงผู้สมรสโดยสุจริตถูกเสื่อมสิทธิที่ได้มาเพราะการสมรสนั้น และหากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแต่ฝ่ายเดียวได้ทำการสมรสโดยสุจริตแล้วฝ่ายนั้นก็มีสิทธิที่จะเรียกค่าทดแทนได้ และยังถ้าเป็นเหตุให้ฝ่ายสุจริตต้องยากจนลงและไม่มีรายได้พอจากทรัพย์สินหรือจากการงานตามที่เคยทำมาก่อนด้วยแล้วก็มีสิทธิที่จะเรียกค่าเลี้ยงชีพได้อีกด้วย (มาตรา ๑๔๙๘) ซึ่งศาลอาจกำหนดให้ตามความเหมาะสม เช่นเดียวกับในกรณีที่คู่สมรสหย่าขาดจากกันตามมาตรา ๑๕๒๖

นอกจากนี้การที่ศาลพิพากษาว่าการสมรสใดเป็นโมฆะ ย่อมไม่เป็นผลทำให้บุคคลภายนอกผู้ทำการโดยสุจริตถูกเสื่อมสิทธิที่ได้มาก่อนศาลพิพากษา และสำหรับบุคคลภายนอกผู้ทำการโดยสุจริตให้ถือเสมือนหนึ่งว่าไม่มีคำพิพากษาเช่นนั้น

บทที่ ๓

ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยา

เมื่อชายและหญิงได้ทำการสมรสกันตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์แล้ว ก็ได้ชื่อว่าเป็นสามีภริยาและมีความสัมพันธ์ ระวังกันและกันขึ้นตามกฎหมายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ได้บัญญัติถึงความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยาไว้ให้บุคคลทั้งสองมีหน้าที่พึงปฏิบัติต่อกันหลายประการกล่าวคือ

๑. สามีภริยาต้องอยู่กินด้วยกันฉันสามีภริยา และต้องช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูกันตามความสามารถและฐานะของตน (มาตรา ๑๕๖๑)

๒. ถ้าในการอยู่ร่วมเป็นสามีภริยากันนั้น จะเป็นอันตรายแก่กาย หรือจิตใจ หรือทำลายความผาสุกอย่างมากของสามีหรือภริยา ฝ่ายที่จะต้องได้รับอันตราย

หรือความเสียหายอาจร้องขอต่อศาล ขอให้ส่งอนุญาตให้ตนอยู่ต่างหากในระหว่างที่ เหตุนั้น ๆ ยังมีอยู่ก็ได้ และในกรณีเช่นนั้นศาลจะกำหนดจำนวนค่าอุปการะเลี้ยงดูให้ ฝ่ายหนึ่งเสียให้แก่อีกฝ่ายหนึ่งตามควรแก่พฤติการณ์ ก็ได้ (มาตรา ๑๔๖๒)

๓. ในกรณีที่ศาลสั่งให้สามีหรือภริยาเป็นคนไร้ความสามารถหรือเสมือน ไร้ความสามารถ ภริยาหรือสามีย่อมจะต้องเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ แต่ในกรณีที่ผู้ มีส่วนได้เสีย หรือพนักงานอัยการร้องขอและมีเหตุสำคัญศาลจะตั้งบุคคลอื่นเป็นผู้ อนุบาลหรือผู้พิทักษ์แทนก็ได้ (มาตรา ๑๔๖๓)

บทที่ ๔

ทรัพย์สินระหว่างสามีภริยา

ข้อ ๑

กรณีทำสัญญากันไว้ในเรื่องทรัพย์สินก่อนสมรส

ในการสมรสของชายและหญิงนั้น คู่สมรสอาจตกลงทำสัญญากันไว้ใน เรื่องทรัพย์สินเป็นพิเศษก่อนการสมรสอย่างไรก็ได้ ทั้งนี้ ก็เพื่อให้การจัดการทรัพย์สิน ระหว่างกันเป็นไปโดยเรียบร้อยนั่นเอง แต่ข้อสำคัญอยู่ที่ว่าสัญญาก่อนสมรสดังกล่าว นี้ จะต้องไม่มีข้อความใดที่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือระบุให้ใช้กฎหมายประเทศอื่นมาบังคับเรื่องทรัพย์สิน มิฉะนั้นแล้ว จะทำให้ ข้อความตกลงดังกล่าวนี้เป็นโมฆะ ไม่มีผลในทางกฎหมายไป (มาตรา ๑๔๖๕)

นอกจากนี้ สัญญาก่อนสมรสนั้นอาจเป็นโมฆะในเหตุอื่นอีกได้ถ้าสัญญาก่อนสมรสมิได้จดแจ้งข้อตกลงกันเป็นสัญญาก่อนสมรสนั้นไว้ในทะเบียนสมรสพร้อม กับการจดทะเบียนสมรส หรือมิได้ทำเป็นหนังสือลงลายมือชื่อคู่สมรสและพยานอย่างน้อยสองคนแนบไว้ท้ายทะเบียนสมรส และมีได้จดไว้ในทะเบียนพร้อมกับการจดทะเบียนสมรสว่าได้มีสัญญานั้นแนบไว้ (มาตรา ๑๔๖๖) และถ้าต่อมาเมื่อมีการสมรส

แล้ว คู่สมรสจะเปลี่ยนแปลงและเพิกถอนสัญญาก่อนสมรสนั้นไม่ได้ เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากศาล หากศาลได้มีคำสั่งถึงที่สุดให้เปลี่ยนแปลงเพิกถอนสัญญาก่อนสมรสแล้ว ศาลจะต้องแจ้งไปยังนายทะเบียนสมรสเพื่อจัดแจ้งการเปลี่ยนแปลงไว้ในทะเบียนสมรสด้วย (มาตรา ๑๔๖๗)

อนึ่ง แม้กฎหมายจะเปิดโอกาสให้คู่สมรสทำสัญญาเรื่องทรัพย์สินเป็นพิเศษก่อนการสมรสได้ก็ตาม แต่ข้อความในสัญญาก่อนสมรสนั้นจะไม่มีผลกระทบกระเทือนถึงสิทธิของบุคคลภายนอกผู้ทำการโดยสุจริต ไม่ว่าจะได้เปลี่ยนแปลงเพิกถอนโดยคำสั่งของศาลหรือไม่ก็ตาม (มาตรา ๑๔๖๘)

ข้อ ๒

กรณีทำสัญญาเรื่องทรัพย์สินในระหว่างเป็นสามีภริยา

แม้คู่สมรสจะมีได้ตกลงทำสัญญาเกี่ยวกับทรัพย์สินไว้ก่อนการสมรส แต่เมื่อชายและหญิงได้ทำการสมรสกันถูกต้องตามกฎหมายแล้ว คู่สมรสก็อาจตกลงทำสัญญาเกี่ยวกับทรัพย์สินไว้ต่อกันในระหว่างที่อยู่กันเป็นสามีภริยากันได้เสมอ ไม่ว่าจะทำในเวลาใด แต่เมื่อคู่สมรสได้ตกลงทำสัญญากันขึ้นแล้ว ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะบอกล้างเสียเวลาใดในขณะที่เป็นสามีภริยากันอยู่ หรือภายในกำหนด ๑ ปี นับแต่วันที่ขาดจากการเป็นสามีภริยากันก็ได้ แต่การบอกล้างนี้ ย่อมไม่กระทบกระเทือนถึงสิทธิของบุคคลภายนอกผู้ทำการโดยสุจริต (มาตรา ๑๔๖๙)

ข้อ ๓

ประเภททรัพย์สินระหว่างสามีภริยา

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๕ ที่ได้ตรวจชำระใหม่ได้แบ่งแยกประเภททรัพย์สินระหว่างสามีภริยาไว้แตกต่างกับการแบ่งแยกประเภททรัพย์สินตามบรรพ ๕ ฉบับเดิม ทรัพย์สินที่เป็นประเภทสินบริคณฑ์และสินเดิมตามกฎหมาย

แก่มิได้มีกล่าวไว้ในบรรพ ๕ ที่ได้ตรวจชำระใหม่ คงแบ่งแยกประเภททรัพย์สินระหว่างสามภริยาไว้เพียงสองประเภทเท่านั้น คือ สินส่วนตัวและสินสมรสเท่านั้น (มาตรา ๑๔๗๐ และมาตรา ๑๔๗๑) แยกพิจารณาได้ดังนี้

(ก) สินส่วนตัว หมายถึงทรัพย์สินที่ได้แยกไว้เป็นส่วนตัวโดยเฉพาะของคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และรวมถึงทรัพย์สินดังต่อไปนี้ด้วย คือ

๑. ทรัพย์สินที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีอยู่ก่อนสมรส
๒. ทรัพย์สินที่เป็นเครื่องใช้สอยส่วนตัว เครื่องแต่งกายหรือเครื่องประดับกายตามควรแก่ฐานะ หรือ เครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็นในการประกอบอาชีพหรือวิชาชีพของคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง
๓. ทรัพย์สินที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้มาระหว่างสมรสโดยการรับมรดกหรือโดยการให้โดยเสน่หา
๔. ทรัพย์สินที่เป็นของหมั้น

อนึ่ง ทรัพย์สินที่เป็นสินส่วนตัวนี้ ถ้าต่อมาได้แลกเปลี่ยนเป็นทรัพย์สินอย่างอื่น หรือซื้อทรัพย์สินอื่นมาทดแทน หรือ ขายได้เป็นตัวเงินมากก็ทรัพย์สินอื่น หรือเงินที่ได้มาดังกล่าวนี้ กฎหมายให้ถือว่าเป็นสินส่วนตัวด้วยและสินส่วนตัวที่ได้ถูกทำลายไปทั้งหมดหรือแต่บางส่วน แล้วกลับได้ทรัพย์สินอื่นหรือเงินมาทดแทน ก็ให้ถือว่าทรัพย์สินอื่นหรือเงินที่ได้ทดแทนมานั้น เป็นสินส่วนตัวเช่นเดียวกัน (มาตรา ๑๔๗๒)

(ข) สินสมรส ได้แก่บรรดาทรัพย์สินระหว่างสามภริยาที่มีได้แยกกันไว้เป็นสินส่วนตัว กล่าวคือ นอกจากที่แยกไว้เป็นสินส่วนตัวแล้ว กฎหมายให้ถือว่าเป็นสินสมรส (มาตรา ๑๔๗๐) และยังให้หมายรวมถึงบรรดาทรัพย์สินที่ระบุไว้ในมาตรา ๑๔๗๔ ซึ่งได้แก่ทรัพย์สินดังต่อไปนี้

๑. ทรัพย์สินที่คู่สมรสได้มาระหว่างสมรส

๒. ทรรศน์สินที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้มาระหว่างสมรสโดยพินัยกรรมหรือโดยการให้เป็นหนังสือและพินัยกรรม หรือหนังสือยกให้ นั้นระบุไว้ว่าเป็นสินสมรส

๓. ทรรศน์สินที่เป็นดอกผลของสินส่วนตัว

สำหรับในกรณีเป็นที่สงสัยว่าทรรศน์สินใดเป็นสินสมรสใช่หรือไม่กฎหมายให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นสินสมรส และสินสมรสดังกล่าวนั้นถือว่าสามีและภริยามีกรรมสิทธิ์รวมกัน แม้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะมีชื่อเป็นเจ้าของในเอกสารสิทธิแห่งทรรศน์สินสมรสนั้นแต่ผู้เดียวก็ตาม อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี หากสินสมรสใดเป็นจำพวกทรรศน์ ที่ได้ระบุไว้ในมาตรา ๔๕๖ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์แล้ว เป็นต้นว่า อสังหาริมทรัพย์ เรือแพ และสัตว์พาหนะ หรือที่มีเอกสารเป็นสำคัญเกี่ยวกับความเป็นเจ้าของด้วยแล้ว สามีหรือภริยามีสิทธิที่จะร้องขอให้ลงชื่อตนเป็นเจ้าของรวมกันในเอกสารนั้นก็ได้ (มาตรา ๑๔๗๕)

ข้อ ๔

การจัดการทรรศน์สินระหว่างสามีภริยา

เนื่องจากแนวความคิดของนักกฎหมายในปัจจุบันเห็นว่าทั้งหญิงและชายที่เป็นคู่สมรสย่อมจะมีความสามารถในการจัดการทรรศน์สินเท่าเทียมกัน ฉะนั้น ในเรื่องของการจัดการทรรศน์สินในระหว่างสามีภริยา จึงได้มีการปรับปรุงแก้ไขเกี่ยวกับเรื่องอำนาจในการจัดการแตกต่างไปจากแนวความคิดที่มีอยู่ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๕ เดิม โดยบรรพ ๕ ที่ได้ตรวจชำระขึ้นใหม่ ได้แบ่งแยกอำนาจในการจัดการทรรศน์สินระหว่างสามีภริยาไว้ดังนี้

๑. ทรรศน์สินที่เป็นสินส่วนตัวของคู่สมรสฝ่ายใด ก็ให้ฝ่ายนั้นเป็นผู้จัดการ (มาตรา ๒๔๗๓)

๒. ทรรศน์สินที่เป็นสินสมรส ให้สามีและภริยาเป็นผู้จัดการร่วมกัน เว้นแต่สัญญาก่อนสมรสจะได้กำหนดไว้เป็นอย่างอื่น (มาตรา ๑๔๗๖) กล่าวคือ สามีภริยา

จะต้องร่วมกันจัดการสินสมรสด้วยกัน แต่ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่อาจจะไปร่วมจัดการได้ ก็ต้องมอบฉันทะให้อีกฝ่ายไปจัดการแทนได้

อำนาจในการจัดการสินสมรสตามที่กล่าวมาข้างต้น ย่อมหมายความรวมถึงอำนาจในการจำหน่าย จำนำ จำนอง หรือก่อให้เกิดภาระติดพันกับสินสมรสนั้น และรวมตลอดถึงอำนาจในการฟ้องและการต่อสู้คดีเกี่ยวกับสินสมรสนั้น ๆ ด้วย (มาตรา ๑๔๗๗) แต่กฎหมายก็จำกัดอำนาจของสามีภริยาไว้ว่า ทั้งสามีหรือภริยาไม่มีอำนาจทำพินัยกรรมยกสินสมรสที่เกินกว่าส่วนของตนให้แก่บุคคลใดได้ (มาตรา ๑๔๘๑) จะทำได้ก็เฉพาะส่วนของตนเท่านั้น การจัดการสินสมรสร่วมกันนี้ ถ้าคู่สมรสฝ่ายใดไม่ยินยอมร่วมในการจัดการด้วย อีกฝ่ายก็อาจร้องขอต่อศาลเพื่อให้ศาลสั่งได้ แต่ในระหว่างที่เป็นสามีภริยากัน สามีหรือภริยาจะยึดทรัพย์สินของอีกฝ่ายไม่ได้ เว้นแต่การยึดทรัพย์นั้นเพื่อชำระค่าอุปการะเลี้ยงดู และค่าฤชาธรรมเนียมที่ยังมิได้ชำระตามคำพิพากษาของศาล (มาตรา ๑๔๘๗) เท่านั้น

อนึ่ง ในกรณีที่สามีหรือภริยาถูกศาลพิพากษาให้เป็นบุคคลล้มละลายสินสมรสระหว่างสามีภริยาย่อมจะต้องแยกจากกันโดยอำนาจของกฎหมาย นับแต่วันที่ศาลได้พิพากษาให้คู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งล้มละลาย (มาตรา ๑๔๙๑) และเมื่อสินสมรสได้แยกกันเช่นนั้นแล้ว ส่วนที่แยกออกเป็นของสามีหรือของภริยาย่อมตกเป็นสินส่วนตัวของฝ่ายนั้น (มาตรา ๑๔๙๒)

บทที่ ๕

การสิ้นสุดแห่งการสมรส

ข้อ ๑

เหตุที่ทำให้การสมรสสิ้นสุด

การสมรสของชายและหญิงนั้น เมื่อได้ทำการจดทะเบียนกันถูกต้องตามกฎหมายแล้ว ย่อมมีผลทำให้ชายและหญิงทั้งสองคนตกอยู่ในภาวะเป็นสามีภริยากันโดยชอบด้วยกฎหมาย นิติสัมพันธ์แห่งสถานภาพการสมรสของคู่สมรสก็คงมีอยู่ตลอด

เรื่อยไปจนกว่าการสมรสนั้นจะสิ้นสุดลง เหตุที่จะทำให้การสมรสแห่งคู่สมรสต้องสิ้นสุดลง (มาตรา ๑๕๐๑) แยกพิจารณาได้เป็น ๗ ประการ คือ

- ก. ด้วยเหตุแห่งความตาย
- ข. ด้วยเหตุแห่งการหย่า
- ค. ด้วยเหตุแห่งคำพิพากษาของศาล

(ก) การสมรสสิ้นสุดลงด้วยเหตุแห่งความตาย กล่าวคือ การตายตามธรรมชาติของคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งย่อมเป็นเหตุให้สถานภาพแห่งการสมรสของสามีภริยาที่มีอยู่ต้องสิ้นสุดลง ทั้งนี้ ย่อมถือเอาการตายโดยธรรมชาติ คือการสิ้นชีวิตของบุคคลเป็นหลักสำคัญ หาได้หมายความถึงการตายโดยอำนาจของกฎหมาย ในกรณีที่คู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งถูกศาลสั่งให้เป็นคนสาบสูญ ตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๑ มาตรา ๖๔ ดังกล่าวนั้นไม่ ฉะนั้น การที่สามีหรือภริยาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งถูกศาลสั่งให้เป็นคนสาบสูญ แม้ ป.พ.พ. มาตรา ๖๕ จะบัญญัติให้ถือว่าบุคคลที่ศาลสั่งเป็นคนสาบสูญได้ถึงความตายแล้วก็ตามก็ไม่ทำให้การสมรสของคู่สมรสต้องสิ้นสุดลง เพียงแต่เป็นเหตุอย่างหนึ่งที่ทำให้คู่สมรสอีกฝ่ายมีสิทธิอ้างเพื่อจะฟ้องหย่าได้ ดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๑๕๐๖ (๕) เท่านั้น

(ข) การสมรสสิ้นสุดลงด้วยเหตุแห่งการหย่า การหย่าของสามีภริยานั้นอาจเกิดขึ้นได้ ๒ ประการ กล่าวคือ ได้แก่การหย่าขาดจากกันโดยความยินยอมของทั้งสองฝ่าย และหย่ากันโดยคำพิพากษาของศาลอีกอย่างหนึ่ง (มาตรา ๑๕๑๔)

การหย่าโดยความยินยอมของทั้งสองฝ่ายนั้น ย่อมเกิดขึ้นด้วยความสมัครใจของคู่สมรสโดยตรง ซึ่งกฎหมายบังคับไว้ว่า การหย่าโดยความยินยอมนี้คู่สมรสจะต้องทำเป็นหนังสือ และมีพยานลงลายมือชื่ออย่างน้อยสองคน (มาตรา ๑๕๑๔) และถ้าการสมรสนั้นได้จดทะเบียนไว้ ก็จำเป็นต้องไปจดทะเบียนการหย่าไว้ด้วย จึงจะทำให้การหย่าสมบูรณ์ตามกฎหมาย (มาตรา ๑๕๑๕) สำหรับสามีภริยาที่สมรสกันก่อนใช้ประมวล

กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๕ เดิม ซึ่งมีได้จดทะเบียนการสมรสกันไว้ เพียงแต่ทำเป็นหนังสือและมีพยานถูกต้องก็สมบูรณ์แล้ว ไม่ต้องไปจดทะเบียนการหย่า

(ค) การสมรสสิ้นสุดลงด้วยเหตุแห่งคำพิพากษาของศาล กล่าวคือคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งฟ้องขอหย่าต่อศาล เพื่อให้การสมรสของตนกับอีกฝ่ายหนึ่งสิ้นสุดลงกรณีที่จะต้องฟ้องต่อศาลเพื่อขอหย่านั้น อาจเกิดขึ้นได้ก็โดยเหตุที่คู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งไม่สมัครใจหรือไม่ให้ความยินยอมที่จะหย่าด้วย จึงต้องขออำนาจศาลบังคับ และคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะฟ้องหย่าได้ก็ต้องอาศัยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งที่กฎหมายระบุไว้ในมาตรา ๑๕๑๖ ซึ่งได้แก่เหตุดังต่อไปนี้

๑. สามีไปอุปการะเลี้ยงดูหรือยกย่องหญิงอื่นฉันทริยา หรือหญิงมีชู้
๒. สามีหรือภริยาได้ประพฤดิชั่ว ไม่ว่าจะความประพฤดิชั่วนั้น จะเป็นความผิดทางอาญาหรือไม่ และเป็นเหตุให้อีกฝ่ายหนึ่ง
 - ก. ได้รับความอับอายขายหน้าอย่างร้ายแรง
 - ข. ได้รับความดูถูกเกลียดชังเพราะเหตุที่ยังคงเป็น สามีหรือภริยาของฝ่ายที่ประพฤดิชั่วอยู่ต่อไป หรือ
 - ค. ได้รับความเสียหายหรือเดือดร้อนเกินควร ในเมื่อเอาสภาพฐานะและความเป็นอยู่ร่วมกันฉันทริยามาคำนึงประกอบ
๓. สามีหรือภริยาทำร้าย หรือทรมาณร่างกายหรือจิตใจ หรือหมิ่นประมาท หรือเหยียดหยามอีกฝ่ายหนึ่ง หรือบุพการีของอีกฝ่ายหนึ่ง ทั้งนี้ต้องเป็นการร้ายแรง
๔. สามีหรือภริยาจงใจละทิ้งร้างแก่อีกฝ่ายหนึ่งไปเกินหนึ่งปี
๕. สามีหรือภริยาถูกศาลสั่งให้เป็นคนสาบสูญ
๖. สามีหรือภริยาไม่ให้ความช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูอีกฝ่ายหนึ่งตามสมควร หรือทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการเป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรง ทั้งนี้ การ

กระทำนั้นต้องถึงขนาดที่อีกฝ่ายหนึ่งเดือดร้อนเกินควร ในเมื่อเอาสภาพ ฐานะ และ ความเป็นอยู่ร่วมกันฉันสามีภริยามาคำนึงประกอบ

๗. สามีหรือภริยาวิกลจริตตลอดมาเกินสามปี และความวิกลจริตนั้นมี ลักษณะยากจะหายได้ กับทั้งความวิกลจริตถึงขนาดที่จะทนอยู่ร่วมกันฉันสามีภริยาต่อไปไม่ได้

๘. สามี หรือภริยาผิดทัณฑ์บนที่ทำให้ไว้เป็น หนังสือ ในเรื่อง ความ ประพฤติ

๙. สามีหรือภริยาเป็นโรคติดต่อย่างร้ายแรงอันอาจเป็นภัยแก่อีกฝ่ายหนึ่ง และโรคมีลักษณะเรื้อรัง ไม่มีทางที่จะหายได้

๑๐. สามีหรือภริยามีสภาพร่างกาย ทำให้สามีหรือภริยานั้นไม่อาจร่วม ประเวณี ได้ตลอดกาล

นอกจากคำพิพากษาของศาลที่พิพากษาให้การสมรสหย่าขาดจากกันอันเป็น เหตุให้การสมรสต้องสิ้นสุดลงตั้งได้กล่าวมาในตอนต้นนั้นแล้ว การสมรสที่เป็นโมฆียะ ก็อาจสิ้นสุดลงได้เมื่อศาลได้พิพากษาให้เพิกถอนการสมรสนั้นเสีย (มาตรา ๑๕๐๒) แต่การที่จะขอให้ศาลเพิกถอนการสมรสเพราะเหตุโมฆียะ จะมีได้ก็เฉพาะในกรณีที่ คู่สมรสทำการสมรสโดยฝ่าฝืนเงื่อนไขที่กฎหมายบัญญัติไว้ในกรณีดังต่อไปนี้

๑. ฝ่าฝืนมาตรา ๑๔๔๘ เรื่องชายและหญิงที่ทำการสมรสยังมีอายุไม่ครบ ๑๗ ปีบริบูรณ์

๒. ฝ่าฝืนมาตรา ๑๕๐๕ เรื่องที่สมรสไปโดยผู้สมรสฝ่ายหนึ่งสำคัญผิดใน ตัวคู่สมรส ซึ่งจะร้องขอให้เพิกถอนการสมรสได้ภายใน ๙๐ วัน นับแต่วันสมรส

๓. ฝ่าฝืนมาตรา ๑๕๐๖ เรื่องสมรสโดยถูกกลฉ้อฉล อันถึงขนาดซึ่งถ้า มิได้มีกลฉ้อฉลเช่นนั้นแล้วก็จะไม่ทำการสมรส

๔. ฝ่าฝืนมาตรา ๑๕๐๗ เรื่องสมรสโดยถูกข่มขู่ อันถึงขนาดซึ่งถ้ามิได้ มีการข่มขู่เช่นนั้นแล้ว ก็จะไม่ทำการสมรส

๕. ฝ่ายนี้มาตรา ๑๕๐๔ เรื่องสมรสโดยมิได้รับความยินยอมของบุคคล
ดังกล่าวไว้ในมาตรา ๑๔๕๔ ประกอบด้วยมาตรา ๑๔๓๖ คือบิดามารดาหรือผู้ปกครอง
แล้วแต่กรณี

เมื่อปรากฏว่าการสมรสที่ได้กระทำไปแล้วนั้นตกเป็นโมฆียะดังเหตุที่กล่าว
มาข้างต้นทั้ง ๕ ประการนั้นแล้ว ผู้มีส่วนได้เสีย ได้แก่คู่สมรสนั่นเอง หรือบิดา
มารดาหรือผู้ปกครองอาจร้องต่อศาล ขอให้ศาลพิพากษาเพิกถอนการสมรสที่เป็น
โมฆียะนั้นได้ แต่ในกรณีที่บิดามารดาหรือผู้ปกครองให้ความยินยอมแก่ชายหญิงซึ่งมี
อายุไม่ครบ ๑๗ ปีบริบูรณ์ตามมาตรา ๑๔๕๔ ทำการสมรสไปแล้ว บิดามารดาหรือผู้
ปกครองจะเป็นผู้ร้องให้เพิกถอนการสมรสนั้นไม่ได้ และถ้าศาลยังมี ได้สั่งให้ถอน
การสมรสจนกระทั่งชายหญิงนั้นมีอายุครบตามมาตรา ๑๔๕๔ หรือหญิงมีครรภ์ก่อน
อายุครบ กฎหมายก็ให้ถือว่าการสมรสที่เป็นโมฆียะนั้นได้สมบูรณ์มาตั้งแต่เวลาสมรส
(มาตรา ๑๕๐๔)

อนึ่ง ในกรณีที่การสมรสเป็นโมฆียะเพราะคู่สมรสสำคัญผิดตัวบุคคลหรือ
ถูกกลฉ้อฉล หรือถูกข่มขู่ ผู้ที่จะมีสิทธิขอให้เพิกถอนการสมรสได้ ก็ได้แก่เฉพาะตัว
คู่สมรสที่สำคัญผิด หรือถูกกลฉ้อฉล หรือถูกข่มขู่เท่านั้น (มาตรา ๑๕๐๘)

ข้อ ๒

ผลแห่งการสิ้นสุดของการสมรส

เมื่อการสมรสได้สิ้นสุดลงดังที่ได้กล่าวมาในตอนต้นแล้ว ความเป็นสามี
ภริยากันตามกฎหมายของคู่สมรสก็จะยุติลง และถือว่าการสมรสนั้นมีผลสิ้นสุดนับแต่
วันที่คู่สมรสคนใดคนหนึ่งถึงแก่ความตาย หรือนับแต่วันทำหนังสือและจดทะเบียน
การหย่า หรือนับแต่วันซึ่งคำพิพากษาของศาลที่ให้หย่าถึงที่สุดแล้วแต่กรณี (มาตรา
๑๕๓๑) แต่ทั้งนี้จะอ้างเป็นเหตุให้เสื่อมสิทธิของบุคคลภายนอกผู้ทำการโดยสุจริตไม่ได้
เว้นแต่จะได้จดทะเบียนการหย่านั้นแล้ว

ในกรณีที่สามีภริยาหย่าขาดจากกัน จะต้องจัดการแบ่งทรัพย์สินระหว่างสามีภริยาออกจากกัน ซึ่งว่าโดยหลักทั่วไปแล้ว ถ้าเป็นสินส่วนตัวของฝ่ายใด ย่อมตกให้แก่ฝ่ายนั้น ส่วนสินสมรสจะต้องแบ่งให้แก่ชายและหญิงให้ได้รับส่วนเท่า ๆ กัน (มาตรา ๑๕๓๒ และมาตรา ๑๕๓๓) นอกจากนี้แม้ในความรับผิดชอบเกี่ยวกับเรื่องหนี้สินของครอบครัว ชายและหญิงก็ต้องแบ่งความรับผิดชอบตามส่วนเท่ากันเช่นเดียวกันด้วย (มาตรา ๑๕๓๕)

หมวดที่ ๒

บิดามารดาและผู้ปกครองผู้เยาว์

บทที่ ๑

การเป็นบิดามารดาและบุตร

ข้อ ๑

การเป็นมารดาและบุตร

ตามธรรมดาแล้ว การเป็นมารดาและบุตรย่อมเห็นได้ง่ายเพราะโดยธรรมชาติบุตรย่อมเกิดจากครรภ์ของหญิงผู้เป็นมารดาโดยตรงซึ่งไม่มีใครที่จะปฏิเสธได้และไม่ต้องคำนึงด้วยว่าหญิงนั้นจะได้มีการสมรสโดยชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ ฉะนั้นประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๕ ที่ได้ตรวจชำระใหม่ จึงได้บัญญัติไว้ในมาตรา ๑๕๔๖ ว่า เด็กที่เกิดจากหญิงซึ่งมิได้มีการสมรสกับชายตามกฎหมายแล้ว ให้ถือว่าเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของหญิงนั้น ด้วยเหตุนี้ การที่เด็กคนใดคนหนึ่งเกิดขึ้นมา ย่อมจะต้องมีมารดาที่ชอบด้วยกฎหมายเป็นของตนอยู่เสมอ ไม่ว่าในกรณีใด ๆ ส่วนที่จะมีบิดาชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ ขึ้นอยู่กับการสมรสระหว่างหญิงที่เป็นมารดากับชายอื่นผู้เป็นบิดา ว่าการสมรสนั้นสมบูรณ์ตามกฎหมายหรือไม่เพียงใด

ข้อ ๒

การเป็นบิดาและบุตร

การเป็นบิดาของบุตรคนใดคนหนึ่ง ย่อมเกิดจากอำนาจทางกฎหมาย ซึ่งเราจะเห็นได้ว่าในกรณีที่มีได้มีการสมรสกันถูกต้องตามกฎหมายนั้นชายผู้ให้กำเนิดแก่เด็กก็จะไม่ใช่บิดาตามความหมายของกฎหมาย ฉะนั้นน่าจะแยกพิจารณาทำความเข้าใจในเรื่องนี้ได้ ๒ ประการ คือ

(ก) เด็กที่เกิดในระหว่างการสมรส กล่าวคือ ถ้าเป็นกรณีที่เด็กเกิดในระหว่างการสมรสของชายและหญิงซึ่งเป็นผู้ให้กำเนิดแก่เด็กแล้วถือได้ว่า เด็กที่เกิดมานั้นเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของชาย (มาตรา ๑๕๓๖) แม้ภายหลังศาลจะได้พิพากษาให้เพิกถอนการสมรสนั้นก็ตาม และนอกจากนี้ กฎหมายยังให้ข้อสันนิษฐานไว้ด้วยว่า เด็กที่เกิดแต่หญิงภายใน ๓๐๐ วันนับแต่วันที่การสมรสสิ้นสุดลง เป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของชายผู้เป็นสามีหรือเคยเป็นสามี หรือนับแต่วันที่คำพิพากษาของศาลที่พิพากษาให้การสมรสเป็นโมฆะถึงที่สุด สิ้นสุดแต่กรณี แต่ถ้าชายผู้นั้นเห็นว่าเด็กนั้นไม่ใช่บุตรของตนก็มีสิทธิไม่รับเด็กเป็นบุตรของตนได้ โดยฟ้องเด็กกับมารดาด้วยกันเป็นจำเลย และพิสูจน์ให้เห็นว่าตนไม่ได้อยู่ร่วมกับมารดาเด็ก ในระยะเวลาที่พอจะตั้งครรภ์ คือระหว่าง ๑๘๐ วัน ถึง ๓๐๐ วันก่อนเด็กเกิด หรือตนไม่สามารถเป็นบิดาของเด็กได้เพราะเหตุอย่างอื่น (มาตรา ๑๕๓๗) เช่นอวัยวะสืบพันธุ์พิการ หรือเป็นหมัน เป็นต้น แต่ถ้าในขณะที่ยื่นฟ้อง มารดาเด็กไม่มีชีวิตอยู่ จะฟ้องเด็กแต่ผู้เดียวเป็นจำเลยก็ได้ และถ้าเด็กไม่มีชีวิตอยู่ ไม่ว่าจะมารดาของเด็กจะมีชีวิตอยู่หรือไม่ จะยื่นคำร้องขอให้ศาลแสดงว่าเด็กนั้นไม่เป็นบุตรก็ได้ แต่ในกรณีที่มารดาของเด็ก หรือทายาทของเด็กยังมีชีวิตอยู่ ให้ศาลส่งสำเนาคำร้องนี้ไปให้ด้วย และถ้าศาลเห็นสมควรจะส่งสำเนาคำร้องไปให้อัยการพิจารณาเพื่อดำเนินคดีแทนเด็กด้วยก็ได้ อย่างไรก็ตาม หากปรากฏว่า ชายผู้เป็นหรือเคยเป็นสามีได้ร่วมประเวณีกับมารดาเด็กในระยะเวลาอาจตั้งครรภ์ ก็ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าชายผู้นั้นเป็นบิดาของเด็ก (มาตรา ๑๕๔๐) และ

อายุความในการฟ้องไม่รับเด็กเป็นบุตรนี้ มีกำหนดหนึ่งปีนับแต่วันเด็กเกิด ทั้งนี้ จะต้องไม่เกิน ๑๐ ปี นับแต่วันเกิดของเด็ก (มาตรา ๑๕๔๒) แต่ถ้าตามพฤติการณ์ปรากฏว่าตนเองเป็นผู้แจ้งการเกิดของเด็กในทะเบียนคนเกิดว่าเป็นบุตรของตน หรือ จัด หรือยอมให้มีการแจ้งดังกล่าว ชายผู้นั้นก็ไม่มีสิทธิที่จะฟ้องคดีไม่รับเด็กเป็นบุตร (มาตรา ๑๕๔๑)

(ข) เด็กที่เกิดนอกการสมรส กล่าวคือ เด็กที่เกิดก่อนมีการสมรส หรือ เด็กที่เกิดจากบิดามารดาซึ่งมิได้จดทะเบียนสมรสตามกฎหมายแม้จะอยู่กินด้วยกันฉันสามีภริยากก็ตาม ก็ถือว่าเป็นบุตรที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายของชายผู้เป็นสามีมารดาของเด็ก แต่ก็อาจเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายได้ ในเมื่อบิดามารดาของเด็กได้ทำการสมรสกันในภายหลัง หรือ บิดาได้จดทะเบียนว่าเด็กนั้นเป็นบุตรของตน หรือ มีคำพิพากษาของศาลพิพากษาแสดงว่าเป็นบุตรของชายผู้นั้น (มาตรา ๑๕๔๗)

ถ้าบิดาได้จดทะเบียนรับเด็กเป็นบุตร ก็จะมีผลเป็นบุตรนับแต่วันที่จดทะเบียน หรือถ้ามีคำพิพากษาว่าเป็นบุตร ก็จะมีผลเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายนับแต่วันที่ที่มีคำพิพากษาดังกล่าว (มาตรา ๑๕๕๗) แต่การที่บิดาของเด็กจะจดทะเบียนเด็กเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายได้ ก็ต่อเมื่อเด็กหรือมารดาของเด็กนั้นไม่คัดค้านว่าผู้จดทะเบียนมิใช่บิดา และถ้ามีการคัดค้านเช่นนั้นขึ้นการจดทะเบียนว่าเป็นบุตรจะทำได้ ก็จะต้องมีคำพิพากษาของศาล (มาตรา ๑๕๕๘) ในทางปฏิบัติ นายทะเบียนจะต้องแจ้งความการขอจดทะเบียนไปยังเด็กและมารดาของเด็ก เมื่อคนทั้งสองไม่คัดค้านว่าผู้จดทะเบียนนั้นมิใช่บิดาภายใน ๖๐ วัน นับแต่วันซึ่งการแจ้งความได้ไปถึงเด็กหรือมารดาของเด็ก ถ้าไม่คัดค้านภายในกำหนดเวลาดังกล่าว ก็ถือว่าเด็กหรือมารดาไม่ติดใจคัดค้าน แต่ถ้าเด็กหรือมารดาเด็กนั้นอยู่นอกประเทศไทยแล้ว กำหนดระยะเวลาคัดค้านก็ขยายออกไปเป็น ๑๘๐ วัน

เมื่อนายทะเบียนได้แจ้งการขอจดทะเบียนขอรับเด็กเป็นบุตรไปยังเด็กและมารดาของเด็กดังได้กล่าวมาในตอนต้นแล้ว แม้เด็กหรือมารดาของเด็กจะไม่คัดค้านว่า

เป็นบิดาก็ตาม ก็อาจแจ้งให้นายทะเบียนจดทะเบียนก็ได้ว่าผู้จดทะเบียนไม่สมควรเป็นผู้ใช้อำนาจปกครองแต่บางส่วนหรือทั้งหมดได้การแจ้งให้จดทะเบียนก็ต้องกระทำภายในกำหนดเวลา ๙๐ วันนับแต่วันซึ่งการแจ้งการขอจดทะเบียนได้ไปถึงเด็กหรือมารดาเด็ก และในกรณีที่มีการแจ้งจดทะเบียนไว้เช่นนั้นแล้ว บิดาของเด็กยังไม่มีสิทธิที่จะใช้อำนาจปกครองบางส่วนหรือทั้งหมดตามที่แจ้งไว้เช่นนั้นได้ จะต้องร้องขอให้ศาลพิพากษาถึงอำนาจการปกครองตามบันทึกที่ได้จดทะเบียนไว้เสียก่อน หรือมิฉะนั้นก็ต้องรอให้พ้นเวลา ๙๐ วันนับแต่วันที่เด็กและมารดาเด็กแจ้งให้นายทะเบียนจดทะเบียนไว้ (มาตรา ๑๕๔๙)

กรณีที่นายทะเบียนจดทะเบียนการรับเด็กเป็นบุตรให้แล้ว และภายหลังปรากฏว่า ชายนั้นมีโชบิดา ผู้มีส่วนได้เสียก็อาจร้องขอให้ศาลถอนการจดทะเบียนการรับเด็กเป็นบุตรได้ แต่จะฟ้องภายใน ๓ เดือนนับแต่วันที่รู้การจดทะเบียนนั้น แต่อย่างช้าต้องไม่เกินกว่า ๑๐ ปีนับแต่วันจดทะเบียน (มาตรา ๑๕๕๔)

ในกรณีที่เด็กเกิดมาแล้วชายไม่ยอมรับว่าเป็นบุตรของชายผู้นั้นกฎหมายก็ให้อำนาจแก่เด็กผู้แทนโดยชอบธรรม หรือญาติสนิทของเด็ก หรืออัยการอาจร้องขอต่อศาลให้ตั้งผู้แทนเฉพาะคดี เพื่อฟ้องร้องขอให้ชายนั้นรับเด็กเป็นบุตรได้ แต่การฟ้องจะมีได้ก็เฉพาะในกรณีที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๑๕๕๕ อย่างใดอย่างหนึ่ง แยกได้ ๗ ประการ คือ

๑. เมื่อมีการข่มขืนกระทำชำเรา ฉุดคร่า หรือหน่วงเหนี่ยวกักขังหญิงมารดาโดยมิชอบด้วยกฎหมายในระยะเวลาซึ่งหญิงนั้นอาจตั้งครรภ์ได้

๒. เมื่อมีการลักพาหญิงมารดาไปในทางชั่วสาว หรือมีการล่อลวงร่วมประเวณีกับหญิงมารดาในระยะเวลาซึ่งหญิงนั้นอาจตั้งครรภ์ได้

๓. เมื่อมีเอกสารของบิดาแสดงว่าเด็กนั้นเป็นบุตรของตน

๔. เมื่อปรากฏในทะเบียนคนเกิดว่าเด็กเป็นบุตรโดยบิดาเป็นผู้จดทะเบียนนั่นเอง หรือการจดทะเบียนนั้นได้กระทำด้วยความรู้เห็นยินยอมของบิดา

๕. เมื่อบิดามารดาได้อยู่กินด้วยกันอย่างเปิดเผยในระยะเวลาซึ่งหญิงมารดาอาจตั้งครรภ์ได้

๖. เมื่อได้มีการร่วมประเวณีกับหญิงมารดาในระยะเวลาซึ่งหญิงนั้นอาจตั้งครรภ์ได้ และไม่มีเหตุอันควรเชื่อได้ว่าเด็กนั้นเป็นบุตรของชายอื่น

๗. เมื่อมีพฤติการณ์เป็นที่รู้กันทั่วไปตลอดมาว่าเป็นบุตรโดยพิจารณาข้อเท็จจริงที่แสดงความเกี่ยวข้องอันบิดากับบุตร ซึ่งปรากฏในระหว่างตัวเด็กกับครอบครัวที่เด็กอ้างว่าสังกัดอยู่ เช่น บิดาให้การศึกษาให้ความอุปการะเลี้ยงดู หรือยอมให้เด็กนั้นใช้ชื่อสกุลของตน หรือโดยเหตุประการอื่นก็ได้

มีข้อที่ควรสังเกตก็คือ การจะเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายในกรณีที่ศาลพิพากษาว่าเป็นบุตรนั้น ย่อมไม่อาจที่จะยกขึ้นอ้างให้เป็นเหตุเสื่อมสิทธิของบุคคลภายนอกผู้ทำการโดยสุจริต เว้นแต่จะได้จดทะเบียนเด็กเป็นบุตรตามคำพิพากษา (มาตรา ๑๕๕๗ (3)) นอกจากนี้เมื่อได้มีการจดทะเบียนเด็กเป็นบุตรแล้วจะถอนการจดทะเบียนนั้นเสียมิได้ (มาตรา ๑๕๕๘)

ข้อ ๓

สิทธิและหน้าที่ของบิดามารดาและบุตร

การเป็นบิดามารดาและบุตรในทางกฎหมายนั้น มิใช่เพียงแต่ให้เกิดสภาพแห่งครอบครัวตามธรรมชาติเท่านั้น รัฐยังยื่นมือเข้ามาคุ้มครองป้องกันฐานะและความเป็นอยู่ของบุคคลในครอบครัวดังกล่าวนี้ด้วยโดยกำหนดให้แต่ละคนซึ่งได้แก่ บิดามารดาและบุตรได้มีสิทธิและหน้าที่ในทางกฎหมายขึ้น พอที่จะแยกพิจารณาในส่วนสำคัญๆ ดังต่อไปนี้

(ก) สิทธิและหน้าที่ของบุตร เมื่อผู้ใดเป็นบุตรโดยชอบด้วยกฎหมายของบิดามารดาแล้ว ย่อมทำให้ผู้นั้นมีสิทธิและหน้าที่ทางกฎหมายหลายประการ คือ

๑. มีสิทธิใช้ชื่อสกุลของบิดา ถ้าไม่ปรากฏบิดาก็ใช้ชื่อสกุลของมารดา (มาตรา ๑๕๖๑)

๒. มีสิทธิได้รับการอุปการะเลี้ยงดูและได้รับการศึกษาตามสมควรจากบิดามารดา (มาตรา ๑๕๖๔)

๓. จำต้องอุปการะเลี้ยงดูบิดามารดา (มาตรา ๑๕๖๓)

๔. บุตรที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะจะต้องอยู่ใต้อำนาจปกครองของบิดามารดา (มาตรา ๑๕๖๖)

๕. จะฟ้องผู้บุพการีของตนเป็นคดีแพ่งหรือคดีอาญาไม่ได้แต่อาจร้องขอให้พนักงานอัยการยกคดีขึ้นว่ากล่าวได้ (มาตรา ๑๕๖๒)

(ข) สิทธิและหน้าที่ของบิดามารดา กล่าวคือ เมื่อบุคคลใดอยู่ในสถานภาพทางกฎหมายที่เรียกว่าบิดามารดาโดยชอบของบุตรแล้ว ผู้เป็นบิดามารดาย่อมจะต้องมีทั้งสิทธิและหน้าที่ควบคู่กันไป ซึ่งมีอยู่หลายประการที่สำคัญก็คือ

๑. บิดามารดาจำต้องอุปการะเลี้ยงดูและให้การศึกษาตามสมควรแก่บุตรในระหว่างที่เป็นผู้เยาว์ หรือเป็นผู้ทุพพลภาพ และหาเลี้ยงตนเองไม่ได้ (มาตรา ๑๕๖๔)

๒. บิดามารดาเป็นผู้มีสิทธิใช้อำนาจปกครองบุตร ได้แก่กรณีดังต่อไปนี้ (มาตรา ๑๕๖๗)

ก. กำหนดที่อยู่ของบุตร

ข. ทำโทษบุตรตามสมควรเพื่อว่ากล่าวสั่งสอน

ค. ให้บุตรทำการทำงานตามสมควรแก่ความสามารถและฐานะรูปร่าง

ง. เรียกบุตรคืนจากบุคคลอื่นซึ่งกักบุตรไว้โดยมิชอบด้วยกฎหมาย

๓. บิดามารดาเป็นผู้แทนโดยชอบธรรมของบุตร และในกรณีที่ถูกศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ หรือเสมือนไร้ความสามารถจะต้องเป็นผู้อุปการะหรือผู้พิทักษ์ แล้วแต่กรณี (มาตรา ๑๕๖๙)

๔. มีสิทธิในการจัดการทรัพย์สินของบุตร แต่จะต้องจัดการด้วยความระมัดระวังเช่นวิญญูชนจะพึงกระทำ (มาตรา ๑๕๗๑)

๕. บิดามารดาจะทำหนี้ในกิจการที่บุตรจะต้องทำเองโดยมิได้รับความยินยอมของบุตรไม่ได้ (มาตรา ๑๕๗๒)

๖. ถ้าบุตรมีเงินได้ บิดามารดามีสิทธิใช้เงินนั้นเป็นค่าอุปการะเลี้ยงดูและการศึกษาก่อน ส่วนที่เหลือต้องเก็บรักษาไว้เพื่อส่งมอบแก่บุตรและถ้าบิดามารดาไม่มีเงินได้เพียงพอแก่การครองชีพตามสมควรแก่ฐานะ ก็มีสิทธิที่จะใช้เงินนั้นตามสมควรได้ เว้นแต่จะเป็นเงินได้ที่เกิดจากทรัพย์สินด้วยการให้โดยเสน่หา หรือพินัยกรรม ซึ่งมีเงื่อนไขว่า มิให้ผู้ใช้อำนาจปกครองได้ประโยชน์จากทรัพย์สินนั้น ๆ (มาตรา ๑๕๗๓)

๗. บิดามารดาไม่มีอำนาจทำนิติกรรมเกี่ยวกับทรัพย์สินของบุตรผู้เยาว์ในบางกรณี ดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๑๕๗๔ เว้นแต่ศาลจะอนุญาต เช่น ขาย แลกเปลี่ยน หรือจำนอง หรือประนีประนอมยอมความ เป็นต้น

มีข้อสำคัญที่น่าสังเกตอยู่อย่างหนึ่ง ก็คือ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยครอบครัวนี้ เมื่อพูดถึงคำว่า อำนาจปกครองแล้ว ย่อมหมายถึงการใช้อำนาจของบิดามารดาที่ปกครองดูแลบุตรผู้เยาว์ตามกฎหมาย โดยถือหลักว่าทั้งบิดาและมารดาของบุตรเท่านั้นมีสิทธิในการใช้อำนาจปกครองดังกล่าวอำนาจปกครองนี้จะอยู่เฉพาะกับบิดาหรือมารดา ก็เฉพาะกรณีดังต่อไปนี้ คือ

๑. บิดาหรือมารดาตาย
๒. ไม่แน่นอนว่าบิดาหรือมารดามีชีวิตอยู่หรือตาย
๓. บิดาหรือมารดาถูกศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ หรือเสมือนไร้

ความสามารถ

๔. บิดาหรือมารดาต้องเข้ารักษาตัวในโรงพยาบาลเพราะจิตฟั่นเฟือน
๕. ศาลสั่งให้อำนาจปกครองอยู่กับบิดาหรือมารดา

๖. เมื่อการสมรสไม่ชอบด้วยกฎหมาย อำนาจปกครองอยู่กับมารดา (มาตรา ๑๕๖๖)

อำนาจปกครองของบิดามารดา^{นี้} อาจที่จะถูกศาลสั่งถอนได้ถ้าปรากฏว่าผู้ใช้อำนาจปกครองดังกล่าวเป็นคนไร้ความสามารถ หรือเสมือนไร้ความสามารถโดยคำสั่งของศาล หรือใช้อำนาจปกครองเกี่ยวแก่ตัวผู้เยาว์โดยมิชอบ หรือประพฤดิชั่วร้าย โดยศาลจะสั่งเอง หรือจะสั่งเมื่อญาติของผู้เยาว์หรือพนักงานอัยการร้องขอให้ถอนอำนาจปกครองเสียบางส่วนหรือทั้งหมดก็ได้

บทที่ ๒

ผู้ปกครองผู้เยาว์

ตามที่ได้กล่าวมาในตอนต้นแล้วว่า บุตรซึ่งยังไม่บรรลุนิติภาวะนั้นกฎหมายให้บุตรอยู่ในอำนาจการปกครองของบิดามารดา แต่ในบางคราวบุคคลที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะหรือผู้เยาว์ขาดบิดามารดา เช่น บิดามารดาทั้งสองคนได้ถึงแก่กรรมไปหมดแล้วหรือบิดามารดา ยังมีชีวิตอยู่ แต่ได้ ถูกศาลสั่งเพิกถอนอำนาจปกครองเสียก็ได้ ฉะนั้นในกรณีดังกล่าวเช่นนี้ จึงจำเป็นที่จะต้องตั้งบุคคลใดคนหนึ่งขึ้นทำหน้าที่ดูแลปกครองผู้เยาว์แทนบิดามารดา ซึ่งตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๕๘๕ เรียกบุคคลผู้นี้ว่า ผู้ปกครองโดยให้ผู้เยาว์อยู่ในความปกครองของผู้ปกครองที่ได้แต่งตั้งขึ้นด้วยเหตุนี้คำว่า ความปกครองตามกฎหมายครอบครัว จึงมีความหมายแตกต่างกับคำว่าอำนาจปกครองดังที่กล่าวมาในตอนต้น

ข้อ ๑

การตั้งผู้ปกครอง

ผู้ปกครองผู้เยาว์ตามกฎหมายครอบครัวจะมีขึ้นได้ ก็โดยบุคคลใดบุคคลหนึ่งยังไม่บรรลุนิติภาวะ ซึ่งเรียกว่าผู้เยาว์ และไม่มีบิดามารดา หรือมีบิดามารดา แต่บิดามารดาได้ถูกถอนอำนาจปกครองเสียแล้วตามมาตรา ๑๕๘๒ และในกรณีที่บิดา

มารดาถูกถอนอำนาจปกครอง ศาลก็มีอำนาจที่จะตั้งผู้ปกครองขึ้นในระหว่างที่ยังเป็น
ผู้เยาว์อยู่ได้ หรือจะตั้งผู้ปกครองขึ้นเพื่อจัดการทรัพย์สินของผู้เยาว์เป็นพิเศษก็ได้
(มาตรา ๑๕๘๕) ทั้งนี้ย่อมแล้วแต่ดุลพินิจของศาลโดยพึงเล็งถึงการคุ้มครองรักษา
ผลประโยชน์ของผู้เยาว์เป็นสำคัญ

การตั้งผู้ปกครองผู้เยาว์นั้น อาจจะตั้งขึ้นโดยพินัยกรรมของบิดาหรือบิดา
มารดาซึ่งตายลงที่หลังก็ได้ หรือเมื่อญาติของผู้เยาว์หรือพนักงานอัยการร้องขอต่อศาล
ศาลก็จะจัดตั้งให้ (มาตรา ๑๕๘๖) และก็ไม่จำเป็นที่ศาลจะตั้งบุคคลตามที่ผู้ยื่นคำร้อง
ขอเสนอไป ย่อมสุดแต่ศาลจะพิจารณาถึงบุคคลที่มีความเหมาะสมเป็นเรื่อง ๆ ไป

สำหรับบุคคลที่สมควรจะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ปกครองของผู้เยาว์ได้นั้น
จะต้องเป็นบุคคลที่มีคุณลักษณะตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๑๕๘๗ กล่าวคือ

๑. ต้องเป็นบุคคลที่บรรลุนิติภาวะ
๒. ไม่เป็นบุคคลที่ถูกศาลสั่งเป็นคนไร้ความสามารถ หรือเสมือนไร้ความ
สามารถ
๓. ไม่เป็นบุคคลล้มละลาย
๔. เป็นบุคคลที่เหมาะสมในการปกครองผู้เยาว์ หรือทรัพย์สินของผู้เยาว์
๕. ต้องเป็นบุคคลที่ไม่มีหรือเคยมีคดีในศาลกับผู้เยาว์ ผู้บุพการีหรือ
พี่น้องร่วมบิดามารดา หรือร่วมแต่บิดาหรือมารดากับผู้เยาว์
๖. ต้องไม่เป็นบุคคลที่บิดาหรือมารดาของผู้เยาว์ ที่ตายที่หลังได้ระบุชื่อ
ห้ามไว้ มิให้เป็นผู้ปกครอง

อนึ่ง ถ้าหากในเวลาต่อมา ปรากฏว่า บุคคลที่ศาลแต่งตั้งให้เป็นผู้ปกครอง
ของผู้เยาว์ หรือผู้ปกครองที่บิดามารดาได้ตั้งขึ้นโดยพินัยกรรมนั้นได้กลายเป็นบุคคลที่
ต้องห้ามตามมาตรา ๑๕๘๗ ผู้มีส่วนได้เสียหรือพนักงานอัยการ อาจที่จะร้องขอต่อ
ศาลให้เพิกถอนคำสั่งตั้งบุคคลดังกล่าวนั้นเสียได้ และมีคำสั่งเกี่ยวกับผู้ปกครองต่อไป
ตามที่เห็นสมควร แต่อย่างไรก็ดีการเพิกถอนคำสั่งตั้งผู้ปกครองนี้ ย่อมไม่มีผลกระท-
ทบกระเทือนถึงสิทธิของบุคคลภายนอกผู้ทำการโดยสุจริต เว้นแต่ในกรณีที่มีการ

เพิกถอนเพราะเหตุที่ผู้ปกครองกลายเป็นบุคคลที่ถูกศาลสั่งว่าเป็นไร้ความสามารถ หรือ
เสมือนไร้ความสามารถแล้ว การกระทำของผู้ปกครองก็ไม่มีผลผูกพันกับผู้เยาว์ไม่ว่า
บุคคลภายนอกนั้นจะได้กระทำการโดยสุจริตหรือไม่ก็ตาม (มาตรา ๑๕๔๘)

ข้อ ๒

อำนาจหน้าที่ของผู้ปกครอง

การตั้งผู้ปกครองตามคำสั่งศาลนั้น จะตั้งเพียงคนเดียวหรือหลายคนให้
กระทำการร่วมกัน หรือกำหนดอำนาจให้ไว้เฉพาะคนหนึ่ง ๆ ก็ได้สุดแต่จะมีเหตุผล
สมควรเป็นเรื่อง ๆ ไป (มาตรา ๑๕๔๐) และเมื่อตั้งแล้วความเป็นผู้ปกครองย่อมเริ่ม
แต่วันทราบคำบอกกล่าวการแต่งตั้งตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๑๕๔๑ และนับแต่นั้น
เป็นต้นไปผู้ปกครองจะต้องมีหน้าที่ปฏิบัติให้เป็นไปตามกฎหมายที่บัญญัติไว้ กล่าวคือ

๑. ต้องรับทำบัญชีทรัพย์สินของผู้อยู่ในปกครองให้เสร็จภายในสามเดือน
นับแต่วันทราบการตั้ง เว้นแต่จะร้องขอต่อศาลขอยืดเวลาออกไปในกรณีจำเป็น บัญชี
ดังกล่าวนี้จะต้องทำต่อหน้าพยานอย่างน้อยสองคน ซึ่งต้องเป็นญาติของผู้อยู่ในปกครอง
เว้นแต่หาญาติไม่ได้ จะให้ผู้อื่นเป็นพยานก็ได้ (มาตรา ๑๕๔๒)

๒. ต้องยื่นสำเนาบัญชีทรัพย์สินที่ตนรับรองว่าถูกต้องต่อศาลภายใน ๑๐
วันนับแต่วันที่ได้ทำบัญชีทรัพย์สินเสร็จแล้ว และศาลจะสั่งให้ผู้ปกครองชี้แจงเพิ่ม
เติม หรือให้นำเอกสารมาประกอบเพื่อแสดงให้เห็นว่าบัญชีนั้นถูกต้องแล้วก็ได้
(มาตรา ๑๕๔๓)

๓. ก่อนที่ศาลจะยอมรับบัญชีนั้น ท้ามิให้ผู้ปกครองทำกิจการใดเว้นแต่
เป็นการเร่งร้อนและจำเป็น แต่จะยกข้อห้ามดังกล่าวขึ้นเป็นข้อต่อสู้บุคคลภายนอกผู้
กระทำการโดยสุจริต และเสียค่าตอบแทนไม่ได้ (มาตรา ๑๕๔๔)

๔. ถ้ามีหนี้เป็นคุณแก่ผู้ปกครอง แต่เป็นโทษแก่ผู้อยู่ในปกครองหรือ
กลับกันเป็นคุณแก่ผู้อยู่ในปกครอง แต่เป็นโทษต่อผู้ปกครอง ผู้ปกครองต้องแจ้ง

ให้ศาลทราบก่อนลงมือทำบัญชีทรัพย์สิน มิฉะนั้น ศาลอาจสั่งถอนผู้ปกครองได้ (มาตรา ๑๕๕๖)

๕. เมื่อศาลเห็นสมควรโดยลำพัง หรือเมื่อผู้มีส่วนได้เสียหรืออัยการร้องขอ ศาลอาจสั่งให้ผู้ปกครองหาประกันในการจัดการทรัพย์สินตลอดจนการมอบคืนทรัพย์สินของผู้อยู่ในปกครอง และให้แถลงถึงความเป็นอยู่แห่งทรัพย์สินของผู้อยู่ในปกครองก็ได้ (มาตรา ๑๕๕๗)

๖. ผู้ปกครองเป็นผู้แทนโดยชอบธรรมของผู้อยู่ในปกครอง (มาตรา ๑๕๕๘/๓)

๗. ผู้ปกครองมีสิทธิและหน้าที่เช่นเดียวกับผู้ใช้อำนาจปกครองคือบิดามารดาตามมาตรา ๑๕๖๔ วรรคหนึ่ง และมาตรา ๑๕๖๗ (มาตรา ๑๕๕๘/๒)

๘. เงินได้ของผู้อยู่ในปกครอง (ตัวบทใช้คำว่าของผู้ปกครองซึ่งน่าจะคลาดเคลื่อน) นั้น ผู้ปกครองย่อมใช้ได้ตามสมควรเพื่อการอุปการะเลี้ยงดูและการศึกษาของผู้อยู่ในปกครอง ถ้ามีเหลือให้ใช้เพื่อแสวงหาผลประโยชน์เฉพาะในเรื่องต่อไปนี้

ก. ซื้อพันธบัตรรัฐบาลไทยหรือพันธบัตรที่รัฐบาลไทยค้ำประกัน

ข. รับขายฝากหรือรับจ่านองอสังหาริมทรัพย์ในลำดับแรกแต่จำนวนเงินที่รับขายฝาก หรือรับจ่านองต้องไม่เกินกึ่งราคาตลาดของอสังหาริมทรัพย์นั้น

ค. ฝากประจำในธนาคารที่ได้ตั้งขึ้นโดยกฎหมายหรือที่ได้รับอนุญาตให้ประกอบกิจการในราชอาณาจักร

ง. ลงทุนอย่างอื่นซึ่งศาลอนุญาตเป็นพิเศษ (มาตรา ๑๕๕๘/๔)

๙. ถ้าผู้อยู่ในปกครองรู้จักผิดชอบและมีอายุไม่ต่ำกว่า ๑๕ ปีบริบูรณ์เมื่อผู้ปกครองจะทำกิจการใดที่สำคัญให้ปรึกษาหารือผู้อยู่ในปกครองก่อนเท่าที่จะทำได้ และการที่ผู้อยู่ในปกครองได้ยินยอมด้วยนั้น หากผู้ปกครองให้พ้นจากความรับผิดชอบ (มาตรา ๑๕๕๘/๕)

๑๐. นอกจากหนี้สิทธิและหน้าที่ของผู้ปกครอง ก็มีอยู่โดยทั่วไปเช่นเดียวกับผู้ใช้อำนาจปกครองซึ่งเป็นบิดามารดา ฉะนั้น มาตรา ๑๕๔๘/๓ จึงบัญญัติให้นำบทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของผู้ใช้อำนาจปกครองมาบังคับใช้โดยอนุโลม

ข้อ ๓

การสิ้นสุดของผู้ปกครอง

ความปกครองที่ผู้ปกครองมีอำนาจเหนือผู้อยู่ในปกครองตามกฎหมายนั้น ย่อมจะสิ้นสุดลงได้ด้วยเหตุดังต่อไปนี้ คือ

๑. เมื่อผู้ปกครองตาย หรือบรรลุนิติภาวะ หรือตามที่บัญญัติไว้ใน มาตรา ๑๕๔๙ (มาตรา ๑๕๔๘/๖)
๒. เมื่อผู้ปกครองตาย ไร้ความสามารถ หรือเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถ ลาออก หรือถูกถอนโดยคำสั่งของศาล (มาตรา ๑๕๔๘/๗)

ข้อ ๔

การเพิกถอนผู้ปกครอง

ได้กล่าวมาแล้วว่าผู้ปกครองของผู้เยาว์นั้น ย่อมอาจถูกถอนโดยคำสั่งของศาลได้ และเหตุที่ศาลจะสั่งถอนอำนาจของผู้ปกครอง (มาตรา ๑๕๔๘/๘) ก็โดยเหตุดังต่อไปนี้

๑. ถ้าผู้ปกครองละเลยไม่ทำการตามหน้าที่
๒. เลินเล่ออย่างร้ายแรงในหน้าที่
๓. ใช้อำนาจหน้าที่ในทางที่ผิด
๔. ประพฤติมิชอบ ให้เห็นว่าไม่สมควรแก่หน้าที่อันต้องไว้ใจ
๕. เป็นบุคคลล้มละลาย
๖. เป็นบุคคลที่ต้องห้ามตามมาตรา ๑๕๔๘ หรือ

๗. หย่อนความสามารถในหน้าที่ซึ่งน่าจะเป็นอันตรายแก่ประโยชน์ของ
ผู้อยู่ในปกครอง

ส่วนการร้องขอให้ถอนผู้ปกครองตามเหตุดังกล่าวข้างต้นนั้นผู้อยู่ในปก-
ครองซึ่งมีอายุไม่ต่ำกว่า ๑๕ ปีบริบูรณ์ หรือญาติของผู้อยู่ในปกครองหรือพนักงาน
อัยการจะเป็นผู้ร้องขอก็ได้ (มาตรา ๑๕๙๘/๙) และในระหว่างพิจารณาคำร้องขอให้
ถอนผู้ปกครอง ศาลจะตั้งผู้จัดการชั่วคราวให้จัดการทรัพย์สินของผู้อยู่ในปกครองแทน
ผู้ปกครองก็ได้ (มาตรา ๑๕๙๘/๑๐)

ข้อ ๕

หน้าที่และความรับผิดชอบของผู้ปกครองเมื่อความ เป็นผู้ปกครองสิ้นสุดลง

เมื่อความปกครองสิ้นสุดลงแล้ว ผู้ปกครอง หรือทายาทของผู้ปกครอง
ต้องรีบส่งมอบทรัพย์สินที่จัดการแก่ผู้อยู่ในปกครอง หรือทายาทของผู้อยู่ในปกครอง
หรือผู้ปกครองคนใหม่แล้วแต่กรณี และจะต้องทำบัญชีในการจัดการทรัพย์สินส่งมอบ
ภายในเวลา ๖ เดือน และถ้ามีเอกสารเกี่ยวกับเรื่องจัดการทรัพย์สินนั้น ก็ให้ส่งมอบ
พร้อมกับบัญชี แต่เมื่อผู้ปกครองหรือทายาทร้องขอ ศาลจะสงวนเวลาให้ก็ได้ โดยนำ
มาตรา ๑๕๘๐ และ ๑๕๘๑ มาใช้บังคับโดยอนุโลม และนับแต่วันส่งมอบบัญชี กฎหมาย
ให้เริ่มคิดดอกเบี้ยในจำนวนเงินซึ่งผู้ปกครองจะต้องคืนให้แก่กัน และถ้าผู้ปกครองใช้
เงินของผู้อยู่ในปกครองนอกจากเพื่อประโยชน์ของผู้อยู่ในปกครองแล้ว ให้เสียดอก-
เบี้ยร้อยละ ๑๕ ต่อปี ในจำนวนเงินนั้นตั้งแต่วันใช้เป็นตัวไป (มาตรา ๑๕๙๘/๑๒)

นอกจากนี้แล้ว ผู้อยู่ในปกครองมีบุริมสิทธิเหนือทรัพย์สินทั้งหมดของผู้
ปกครองเพื่อชำระหนี้ซึ่งค้างอยู่แก่ตน แต่เป็นบุริมสิทธิ ในลำดับที่หกถัดจากบุริมสิทธิ
สามัญอย่างอื่น ตามที่บัญญัติไว้ใน ป.พ.พ. มาตรา ๒๕๓ (มาตรา ๑๕๙๘/๑๓)

หนึ่ง มีข้อที่น่าสังเกตเกี่ยวกับการจัดการของผู้ปกครองนี้ก็คือผู้ปกครองไม่มีสิทธิได้รับบำเหน็จในการจัดการ เว้นแต่ในกรณีดังต่อไปนี้

๑. มีข้อกำหนดไว้ในพินัยกรรมให้ผู้ปกครองได้รับบำเหน็จ
๒. ในพินัยกรรมไม่ได้ห้ามไว้ ผู้ปกครองจะร้องขอต่อศาลให้กำหนดบำเหน็จในภายหลังก็ได้ ศาลจะกำหนดให้ หรือไม่ให้เพียงใดก็ได้แล้วแต่ดุลยพินิจของศาล
๓. ศาลจะกำหนดบำเหน็จให้แก่ผู้ปกครองในคำสั่งตั้งผู้ปกครองก็ได้ ถ้าศาลไม่ได้กำหนดไว้ ผู้ปกครองร้องขอให้ศาลสั่งได้

สำหรับจำนวนบำเหน็จที่จะส่งจ่ายให้แก่ผู้ปกครองมากน้อยเพียงใดนั้น กฎหมายให้ศาลพิเคราะห์ถึงพฤติการรายได้และฐานะความเป็นอยู่ของผู้ปกครอง และผู้อยู่ในปกครองซึ่งแล้วแต่กรณี และแม้ได้กำหนดบำเหน็จไว้แล้ว ภายหลังมีพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไป ศาลก็อาจที่สั่งแก้ไขได้ (มาตรา ๑๕๔๘/๑๕)

บทที่ ๓

บุตรบุญธรรม

ข้อ ๑

การรับบุตรบุญธรรม

บุคคลเป็นจำนวนมิ ใช้น้อยที่ขอรับผู้เยาว์ซึ่งเป็นบุตรของบุคคลอื่นมาทำการอุปการะเลี้ยงดูเสมือนหนึ่งเป็นบุตรของตน เหตุนี้จึงทำให้เกิดการรับบุตรบุญธรรมขึ้น และการรับบุคคลอื่นเข้ามาเป็นบุตรบุญธรรมนี้ ย่อมอาจก่อให้เกิดข้อยุ่งยากในครอบครัวของผู้รับบุตรบุญธรรม หรือครอบครัวของบุตรบุญธรรมเองก็ได้ ฉะนั้นความจำเป็นในเรื่องที่รัฐจะต้องออกกฎหมายคุ้มครองในเรื่องเช่นนี้จึงมีขึ้น

ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๕ ที่ได้ตรวจชำระใหม่ได้วางหลักเกณฑ์และเงื่อนไขเกี่ยวกับกรณีการรับบุตรบุญธรรมไว้หลายประการกล่าวคือ

๑. ผู้รับบุคคลอื่นเป็นบุตรบุญธรรมนั้น จะต้องมิอายุไม่ต่ำกว่า ๓๐ ปี และต้องมีอายุต่ำกว่าผู้ที่ เป็นบุตรบุญธรรมอย่างน้อย ๑๕ ปี (มาตรา ๑๕๔๘/๑๔)

๒. ถ้าผู้จะเป็นบุตรบุญธรรมมีอายุไม่ต่ำกว่า ๑๕ ปีแล้ว ผู้นั้นต้องให้ความยินยอมด้วย (มาตรา ๑๕๔๘/๒๐)

๓. ถ้าผู้ที่จะเป็นบุตรบุญธรรมยังไม่บรรลุนิติภาวะ ต้องได้รับความยินยอมจากบิดามารดาของผู้ที่จะเป็นบุตรบุญธรรม แต่ถ้าไม่มีบิดามารดาหรือมีแต่ไม่สามารถแสดงเจตนาให้ความยินยอมได้ หรือไม่ให้ความยินยอมผู้แทนโดยชอบธรรม หรืออัยการจะร้องขอต่อศาลให้มีคำสั่งอนุญาตให้มีการรับบุตรบุญธรรมก็ได้ (มาตรา ๑๕๔๘/๒๑)

๔. ในกรณีที่ผู้เยาว์ถูกทอดทิ้ง และอยู่ในความดูแลของสถานพยาบาลหรือสถานซึ่งทางราชการ หรือองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นรับรองในการจัดตั้งขึ้นเพื่อรับเลี้ยงดูเด็ก หรืออยู่ในความอุปการะเลี้ยงดูของบุคคลใดมาเป็นเวลาไม่น้อยกว่าหนึ่งปีแล้ว ให้ผู้รับผิดชอบในกิจการสถานพยาบาลหรือสถาน หรือของบุคคลดังกล่าวเป็นผู้ให้ความยินยอม และถ้ามีการปฏิเสธไม่ให้ความยินยอม พนักงานอัยการก็มีอำนาจที่จะร้องขอต่อศาลให้มีคำสั่งอนุญาตให้มีการรับบุตรบุญธรรมก็ได้ (มาตรา ๑๕๔๘/๒๒)

๕. ในกรณีที่ผู้เยาว์มิได้ถูกทอดทิ้ง แต่อยู่ในความอุปการะเลี้ยงดูของสถานพยาบาล หรือสถาน ซึ่งทางราชการหรือองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นรับรองในการจัดตั้งขึ้นเพื่อรับเลี้ยงดูเด็ก และบิดามารดา หรือบิดาหรือมารดาที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ทำหนังสือมอบให้ไว้แก่สถานพยาบาล หรือสถาน สถานพยาบาลและสถานดังกล่าวเป็นผู้มีอำนาจให้ความยินยอมในการรับผู้เยาว์นั้นเป็นบุญธรรม และหนังสือมอบอำนาจดังกล่าวนี้ จะถอนเสียมิได้ครบเท่าที่ผู้เยาว์นั้น ยังอยู่ในความอุปการะเลี้ยงดูของสถานพยาบาลหรือสถาน (มาตรา ๑๕๔๘/๒๓)

๖. ผู้มีอำนาจให้ความยินยอมตามข้อ ๔ จะรับผู้เยาว์ซึ่งได้ถูกทอดทิ้งนั้น เป็นบุตรบุญธรรมของตนก็ได้ แต่ต้องได้รับคำสั่งอนุญาตจากศาล (มาตรา ๑๕๙๘/๒๔)

๗. ผู้ที่จะรับบุตรบุญธรรม หรือผู้ที่จะเป็นบุตรบุญธรรมถ้ามีคู่สมรสอยู่ จะต้องได้รับความยินยอมของคู่สมรสนั้นก่อน เว้นแต่คู่สมรสนั้นไม่สามารถแสดง เจตนาให้ความยินยอมได้ หรือไปเสียจากภูมิลำเนาหรือถิ่นที่อยู่และไม่มีใครได้รับข่าวคราวประการใดเป็นเวลาไม่น้อยไปกว่าหนึ่งปี (มาตรา ๑๕๙๘/๒๕)

๘. การรับบุตรบุญธรรม จะต้องจดทะเบียนตามกฎหมายจึงจะสมบูรณ์ (มาตรา ๑๕๙๘/๒๗)

ข้อ ๒

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้รับบุตรบุญธรรม กับบุตรบุญธรรม

เมื่อการรับบุตรบุญธรรมขึ้นไปตามข้อกำหนดในกฎหมาย และได้ทำการจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่เสร็จเรียบร้อยแล้ว ผู้รับบุตรบุญธรรมกับบุตรบุญธรรม ก็จะมีนิติสัมพันธ์ในทางครอบครัวระหว่างกันขึ้น และก่อให้เกิดผลผูกพันกันดังต่อไปนี้

๑. ผู้เยาว์ที่เป็นบุตรบุญธรรมของบุคคลใดอยู่ จะเป็นบุตรบุญธรรมของบุคคลอื่นอีกในขณะเดียวกันไม่ได้ เว้นแต่เป็นบุตรบุญธรรมของคู่สมรสของผู้รับบุตรบุญธรรมนั้น (มาตรา ๑๕๙๘/๒๖)

๒. บุตรบุญธรรมจะมีฐานะอย่างเดียวกับบุตรชอบด้วยกฎหมายของผู้รับบุตรบุญธรรมนั้น และไม่สูญเสียสิทธิและหน้าที่ในครอบครัวที่ได้ ให้กำเนิดมา แต่บิดามารดาโดยกำเนิดหมดอำนาจปกครองนับแต่วันเวลาที่เด็กเป็นบุตรบุญธรรมแล้ว และจะต้องนำบทบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๕ ลักษณะ ๒ หมวด

๒ ที่ว่าด้วยสิทธิและหน้าที่ของบิดามารดาและบุตรมาใช้บังคับเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างผู้รับบุตรบุญธรรมกับบุคคลที่เป็นบุตรบุญธรรมโดยอนุโลม (มาตรา ๑๕๔๘/๒๘)

๓. ผู้รับบุตรบุญธรรมไม่มีสิทธิที่จะรับมรดกในฐานะทายาทโดยธรรมของบุตรบุญธรรม (มาตรา ๑๕๔๘/๒๙) แต่ก็อาจได้รับทรัพย์สินมรดกของบุตรบุญธรรมในฐานะผู้รับทรัพย์สินมรดกตามพินัยกรรมของบุตรบุญธรรมได้

๔. ถ้าบุตรบุญธรรมซึ่งไม่มีคู่สมรสหรือผู้สืบสันดาน ได้ตายก่อนผู้รับบุตรบุญธรรม ผู้รับบุตรบุญธรรมมีสิทธิเรียกร้องเอาทรัพย์สินที่ตนได้ให้แก่บุตรบุญธรรมคืนจากกองมรดกของบุตรบุญธรรมเพียงเท่าที่ทรัพย์สินนั้นยังคงเหลืออยู่ภายหลังจากหักชำระหนี้ของกองมรดกเสร็จสิ้นแล้ว แต่การฟ้องคดีเรียกร้องสิทธิดังกล่าวนี้ต้องฟ้องภายใน ๑ ปีนับแต่เวลาที่ผู้รับบุตรบุญธรรมได้รู้หรือควรได้รู้ถึงความตายของบุตรบุญธรรม และอย่างช้าต้องไม่เกิน ๑๐ ปี (มาตรา ๑๕๔๘/๓๐)

ข้อ ๓

การเลิกรับบุตรบุญธรรม

การรับบุตรบุญธรรมที่เกิดขึ้นโดยข้อตกลงของบุคคลผู้รับบุตรบุญธรรมกับบุตรบุญธรรมนั้น ย่อมอาจที่จะเลิกการรับบุตรบุญธรรมดังกล่าวได้ โดยความตกลงกันในระหว่างผู้รับบุตรบุญธรรมกับบุตรบุญธรรมเมื่อใดก็ได้ แต่บุตรบุญธรรมผู้นั้นจะต้องบรรลุนิติภาวะแล้ว (มาตรา ๑๕๔๘/๓๑) ถ้าบุตรบุญธรรมผู้นั้นยังไม่บรรลุนิติภาวะ การเลิกรับบุตรบุญธรรมจะทำได้ก็ต่อเมื่อได้รับความยินยอมของบิดามารดา หรือถ้าผู้เยาว์เป็นบุตรบุญธรรมโดยคำสั่งของศาล การเลิกรับบุตรบุญธรรมจะต้องกระทำโดยคำสั่งของศาลเช่นเดียวกัน และข้อสำคัญก็คือ การเลิกรับบุตรบุญธรรมนั้นจะสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อได้จดทะเบียนตามกฎหมาย

นอกจากกรณีตกลงเลิกการรับบุตรบุญธรรมดังกล่าวข้างต้นแล้วถ้าปรากฏในเวลาต่อมาว่าผู้รับบุตรบุญธรรมและบุตรบุญธรรมได้ทำการสมรสกัน การรับบุตรบุญธรรมที่มีอยู่เดิมนั้นก็จะถูกยกเลิกไปด้วย (มาตรา ๑๕๙๘/๓๒) และกรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอาจฟ้องต่อศาล ขอให้สั่งเลิกการรับบุตรบุญธรรมที่ได้จดทะเบียนไว้ในวันได้ ในเหตุใดเหตุหนึ่ง (มาตรา ๑๕๙๘/๓๓) ดังต่อไปนี้

๑. เมื่อฝ่ายหนึ่งทำการชู้ร้าย เป็นเหตุให้อีกฝ่ายหนึ่งอับอายขายหน้าอย่างร้ายแรง
๒. ฝ่ายหนึ่งหมิ่นประมาท หรือเหยียดหยามอีกฝ่ายหนึ่ง หรือบุพการีของอีกฝ่ายหนึ่งอันเป็นการร้ายแรง
๓. ฝ่ายหนึ่งกระทำการประทุษร้ายอีกฝ่ายหนึ่ง หรือบุพการีของอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นเหตุให้เกิดอันตรายต่อกาย หรือจิตใจของอีกฝ่ายหนึ่งหรือบุพการีของอีกฝ่ายหนึ่งอย่างร้ายแรงและการกระทำนั้นเป็นความผิดมีโทษอาญา
๔. ฝ่ายหนึ่งไม่อุปการะเลี้ยงดูอีกฝ่ายหนึ่ง
๕. ฝ่ายหนึ่งจงใจละทิ้งอีกฝ่ายหนึ่งไปเกิน ๑ ปี
๖. ฝ่ายหนึ่งต้องคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุกเกิน ๓ ปี เว้นแต่ความผิดที่กระทำโดยประมาท
๗. ผู้รับบุตรบุญธรรมทำผิดหน้าที่บิดามารดา และการกระทำนั้นเป็นการละเมิด หรือไม่ปฏิบัติตามมาตรา ๑๕๖๕ มาตรา ๑๕๗๑ มาตรา ๑๕๗๓ มาตรา ๑๕๗๔ หรือ มาตรา ๑๕๗๕ อันเป็นเหตุให้เกิด หรือ อาจเกิดความเสียหายอย่างร้ายแรงต่อบุตรบุญธรรม บุตรบุญธรรมฟ้องเลิกการรับบุตรบุญธรรมได้
๘. ผู้รับบุตรบุญธรรมถูกถอนอำนาจปกครองและเหตุที่ถูกถอน อำนาจปกครองนั้น มีพฤติการณ์แสดงให้เห็นว่า ผู้รับบุตรบุญธรรมเป็นผู้ไม่สมควรเป็นบิดามารดาบุตรบุญธรรมต่อไป บุตรบุญธรรมฟ้องเลิกได้

๔. บิดาได้จดทะเบียนเด็กเป็นบุตรภายหลังการรับบุตรบุญธรรม และบิดาได้เป็นผู้ใช้อำนาจปกครองของบุตรบางส่วนหรือทั้งหมด ผู้รับบุตรบุญธรรมฟ้องเลิกได้

อนึ่ง การฟ้องขอเลิกการรับบุตรบุญธรรมนี้ จะฟ้องภายใน ๑ ปี นับแต่วันที่ผู้ขอเลิกการรับบุตรบุญธรรมรู้หรือควรรู้ข้อเท็จจริงอันเป็นเหตุให้เลิกการรับบุตรบุญธรรม แต่ไม่พ้นกำหนด ๑๐ ปี นับแต่วันเกิดเหตุนี้ (มาตรา ๑๕๔๘/๓๔) และบุตรบุญธรรมที่มีอายุต่ำกว่า ๑๕ ปี จะฟ้องขอเลิกการรับบุตรบุญธรรมไม่ได้ เว้นแต่จะได้รับความยินยอมของผู้มีสิทธิ ให้ความยินยอมในการรับบุตรบุญธรรม หรือจะให้พนักงานอัยการฟ้องคดีแทนบุตรบุญธรรมก็ได้ (มาตรา ๑๕๔๘/๓๕)

การเลิกรับบุตรบุญธรรม ทำให้บุตรบุญธรรมกลับคืนสู่ฐานะในครอบครัวเดิมของตนอย่างสมบูรณ์ แต่ก็ไม่เป็นเหตุเสื่อมสิทธิที่บุคคลภายนอกได้ไว้โดยสุจริต ก่อนการจดทะเบียนการเลิกบุตรบุญธรรม (มาตรา ๑๕๔๘/๓๗) และในกรณีที่มีคำพิพากษาให้เลิกการรับบุตรบุญธรรม ย่อมมีผลนับแต่เวลาคำพิพากษาดังกล่าวถึงที่สุดแต่จะอ้างเป็นเหตุเสื่อมสิทธิของบุคคลภายนอกผู้ทำการโดยสุจริตไม่ได้ เว้น แต่ได้จดทะเบียนแล้วเท่านั้น

หมวดที่ ๓

คำอุปการะเลี้ยงดูและค่าเลี้ยงชีพ

บุคคลผู้ที่จะมีสิทธิได้รับคำอุปการะเลี้ยงดู หรือบุคคลผู้ที่จะต้องมีหน้าที่รับผิดชอบจ่ายคำอุปการะเลี้ยงดูให้แก่ใครนั้น จะต้องมิใช่กฎหมายบัญญัติไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มีบทบัญญัติกล่าวให้อำนาจในเรื่องนี้ไว้ก็เช่นกรณีเกี่ยวกับสามีภริยา บิดามารดากับบุตร และผู้รับบุตรบุญธรรมกับบุตรบุญธรรม เป็นต้น คำว่า คำอุปการะเลี้ยงดู จะมีความหมายกว้างขวางเพียงใด กฎหมาย

มิได้บัญญัติให้คำจำกัดความไว้ แต่เมื่อพิจารณาบทบัญญัติมาตรา ๑๕๙๘/๓๘ มาตรา ๑๕๙๘/๔๐ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๕ ที่ได้ตรวจชำระใหม่ และพระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติ บรรพ ๕ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ที่ได้ตรวจชำระใหม่ พ.ศ. ๒๕๑๙ มาตรา ๑๐ แล้ว ก็พอเข้าใจได้ว่าค่าอุปการะเลี้ยงดูในที่นี้หมายถึง จำนวนเงิน หรือสิ่งอื่นที่ฝ่ายหนึ่งจะต้องชำระให้แก่อีกฝ่ายหนึ่ง เป็นครั้งคราวหรือโดยวิธีอื่นตามที่กำหนดไว้ เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการดำรงชีพของฝ่ายผู้รับค่าอุปการะเลี้ยงดู และค่าอุปการะเลี้ยงดูจะมีจำนวนมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้มีหน้าที่ต้องให้ฐานะของผู้รับและพฤติการณ์แห่งกรณีเป็นเรื่อง ๆ ไป

มีข้อที่น่าสังเกตอยู่อย่างหนึ่งก็คือ ถ้าเป็นเรื่องค่าอุปการะเลี้ยงดูในกรณีที่สามีภริยาหย่าขาดจากกัน และศาลสั่งให้ฝ่ายหนึ่งต้องจ่ายค่าอุปการะเลี้ยงดูให้แก่อีกฝ่ายหนึ่งแล้ว กฎหมายให้ใช้คำว่า ค่าเลี้ยงชีพ แทน ดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๑๐ ของพระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติ บรรพ ๕ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ที่ได้ตรวจชำระใหม่ พ.ศ. ๒๕๑๙ ซึ่งมาตรา ๑๕๑๙ มาตรา ๑๕๒๖ มาตรา ๑๕๒๗ และมาตรา ๑๕๒๘ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๕ ที่ได้ตรวจชำระใหม่ ได้นำคำว่า ค่าเลี้ยงชีพมาบัญญัติไว้แทนคำว่า ค่าอุปการะเลี้ยงดูแล้ว

ค่าอุปการะเลี้ยงดูระหว่างสามีภริยา หรือระหว่างบิดามารดากับบุตรนั้น ย่อมเรียกจากกันได้ ในเมื่อฝ่ายที่ควรได้รับอุปการะเลี้ยงดูไม่ได้รับการอุปการะเลี้ยงดูหรือได้รับการเลี้ยงดูไม่เพียงพอแก่อัตภาพและศาลมีอำนาจที่จะกำหนดค่าอุปการะเลี้ยงดูนี้ ให้ได้มากน้อยเพียงใดก็ได้โดยศาลจะต้องคำนึงถึงความสามารถของผู้มีหน้าที่ต้องให้ ตลอดจนฐานะของผู้รับ และพฤติการณ์แห่งกรณีตามความเหมาะสม เป็นเรื่อง ๆ ไป ทั้งศาลมีอำนาจที่จะสั่งแก้ไขในเรื่องค่าอุปการะเลี้ยงดูโดยให้เพิกถอน ลดเพิ่มหรือกลับให้ค่าอุปการะเลี้ยงดูอีกก็ได้ ในเมื่อผู้มีส่วนได้เสียแสดงว่าพฤติการณ์รายได้ หรือฐานะของกลุ่มกรณี ได้มีการเปลี่ยนแปลงไป (มาตรา ๑๕๙๘/๓๙)

ส่วนในกรณีขอค่าอุปการะเลี้ยงดูบุตรนั้น เมื่อมีเหตุพิเศษและศาลเห็นสมควรเพื่อประโยชน์แก่บุตร ศาลจะกำหนดให้บุตรได้รับการอุปการะเลี้ยงดูโดยประการใด ๆ นอกจากที่คู่กรณีตกลงกัน หรือนอกจากที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งร้องขอก็ได้ เช่น ให้ไปอยู่ในสถานการศึกษาหรือวิชาชีพโดยให้ผู้มีหน้าที่ต้องชำระค่าอุปการะเลี้ยงดูออกค่าใช้จ่ายในการนี้ เป็นต้น (มาตรา ๑๕๔๘/๔๐)

ข้อสำคัญที่เกี่ยวกับสิทธิที่จะได้รับค่าอุปการะเลี้ยงดูนี้ก็คือกฎหมายถือว่าเป็นสิทธิทางกฎหมายและเฉพาะตัวของบุคคลผู้มีสิทธิเท่านั้นดังนั้น จะสละหรือโอนมิได้ และไม่อยู่ในข่ายแห่งการบังคับคดีด้วย (มาตรา ๑๕๔๘/๔๑)